

Vaardighedenraamwerk primair en voortgezet onderwijs

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

Vaardighedenraamwerk PO-VO-HO

Vaardigheden op het gebied van professionele en persoonlijke ontwikkeling worden steeds belangrijker.

Uit analyse bleek dat:

- de focus van vaardigheidsonderwijs vaak alleen op vak en cursus niveau is.
- er te weinig aandacht is voor brede vaardigheden op een consistente, vakoverstijgende en praktische manier.
- soms te weinig ruimte is voor reflectie op vaardigheden.
- doorlopende leerlijnen po-vo-ho ontbreken.

In het voortgezet onderwijs wordt veel aandacht besteed aan vakgerichte kennis en vaardigheden en minder aan vakoverstijgende "generieke" vaardigheden. De vakgerichte vaardigheden die leerlingen in het voorgezet onderwijs leren sluiten onvoldoende aan bij het onderwijsaanbod van het hbo en de universiteiten. Het is daarom van belang dat er in het voortgezet onderwijs meer aandacht wordt besteed aan hoger onderwijsvaardigheden (ho-vaardigheden). Leerlingen die van de havo of het vwo de overstap maken naar het hoger onderwijs, hebben vaak moeite met onder andere contextrijke opdrachten en onderzoek doen. Dit heeft een negatieve invloed op het studiesucces en leidt tot uitval in het hoger onderwijs. De werkgroep Ho-vaardigheden van het Rotterdamse Samenwerkingsverband 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-ho' heeft een uitgebreid literatuuronderzoek gedaan en in kaart gebracht welke vaardigheden zorgen voor een succesvolle overgang van het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs.

Tijdens het proces is er samengewerkt met professoren en onderwijsprofessionals van de Erasmus Universiteit Rotterdam, Hogeschool Rotterdam, Hogeschool Inholland Rotterdam, decanen en docenten van verschillende vo-scholen in de regio Rotterdam en Tilburg University om te zorgen voor een breed gedragen document. Op basis van alle verzamelde data en expertise is het vaardighedenraamwerk ontwikkeld.

Na oplevering ontstond de behoefte om dit raamwerk aan te vullen met rubrices voor het primair onderwijs zodat er heldere doorlopende leerlijnen ontstaan.

Vaardighedenraamwerk

Het vaardighedenraamwerk bestaat uit drie hoofdcategorieën: persoonlijke vaardigheden, sociale vaardigheden en studievaardigheden. Per categorie zijn vaardigheden en deelvaardigheden beschreven

De vaardigheden zijn voor docenten uitgewerkt in rubrics en vormen een leerlijn voor leerlingen van het primair en voortgezet onderwijs (de havo en het vwo). Er is een onderverdeling gemaakt tussen einddoelen voor de onderbouw, middenbouw en de bovenbouw voor het primair onderwijs en voor onderbouw en bovenbouw voor havo en vwo.

Bij het formuleren van de rubrics is enkel gebruik gemaakt van de verwijswoorden ‘hij’ en ‘zijn’. Dit staat voor hij/zij/hen.

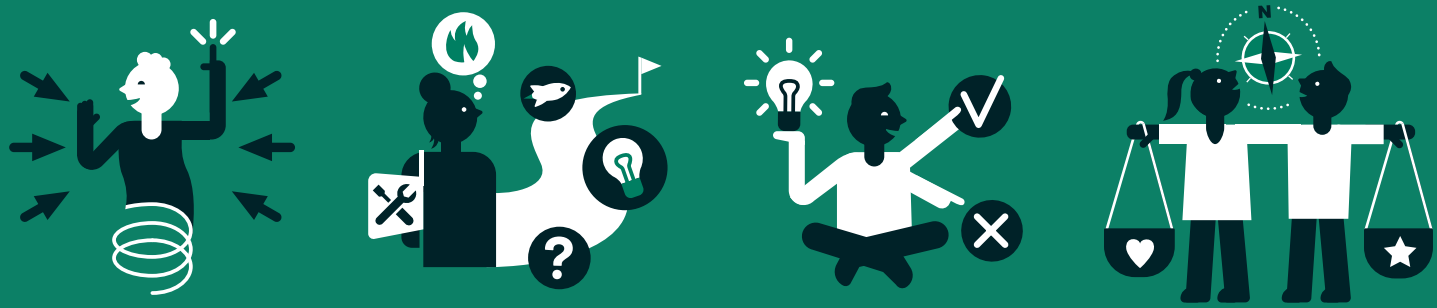
De ontwikkelaars van het VO vaardighedenraamwerk zijn: Sophie van der Plas-Halin (EUR), Rowan Beijk-Huijgen (EUR), Efza Üstüner (Peer2peer), Laurence van Lier, Adrie Oosterom (InHolland) en Herma Verbeij.

De ontwikkelaars van het PO vaardigheden raamwerk zijn: Efza Üstüner, Laurence van Lier en Rowan Beijk-Huijgen (EUR).

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Rowan via rowan.huijgen@eur.nl.

Vaardighedenraamwerk

1. Persoonlijke vaardigheden

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
1.1.A Vertrouwen in eigen kunnen *Optimisme*	Bespreekt een positieve verwachting over een lastige situatie.	Bespreekt hoe je positieve verwachtingen kunt uiten en vertrouwen kunt hebben in positieve resultaten, ondanks een lastige situatie.	Toont de neiging situaties met vertrouwen te bekijken en formuleert positieve verwachtingen, ook in lastige situaties.	Kijkt positief naar zichzelf, denkt positief en ziet het verleden, heden en de toekomst vanuit een positief daglicht.			
	Beschrijft wat wel en niet goed lukt en wat wel en niet leuk is binnen de context van de eigen leefomgeving.	Beschrijft eigen talenten, kwaliteiten en uitdagingen.	Beschrijft eigen talenten, kwaliteiten en uitdagingen en legt uit hoe deze ingezet en verbeterd kunnen worden.	Geeft aan waar hij goed in is, wat zijn sterke kanten zijn en kan zijn situatie zodanig inrichten dat hij die positieve kanten optimaal kan inzetten.			
				Past zich aan/ gaat flexibel om met wisselende leeromgevingen.			
	Praat samen over ‘fouten’ maken.	Verbetert gemaakte ‘fouten’ en bespreekt wat een volgende keer anders gedaan kan worden.	Verbetert gemaakte ‘fouten’ en legt uit wat een volgende keer anders gedaan kan worden.	Maakt effectief gebruik van kritische feedback en leert van fouten.			
	Bespreekt iets wat gelukt is ondanks dat het moeilijk was.	Beschrijft hoe om te gaan met een tegenslag.	Legt uit hoe om te gaan met een tegenslag en zet door in moeilijke situaties.	Houdt vol/zet door ondanks problemen.			
	Benoemt een wenselijk resultaat en werkt hieraan, met hulp waar nodig.	Benoemt positieve verwachtingen van resultaten, ook in moeilijke situaties.	Motiveert zichzelf door positieve verwachtingen van resultaten en toont volharding wanneer een leerproces niet naar verwachting verloopt.	Streeft naar prestaties en succes door zichzelf voort te stuwen.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Optimisme (vervolg)	Herkent dat er verschillende manieren zijn om een probleem aan te pakken, ook als die anders zijn dan de eigen aanpak.	Bespreekt verschillende mogelijke antwoorden en manieren van aanpak voor hetzelfde vraagstuk.	Bepaalt verschillende mogelijke antwoorden en manier van aanpak voor hetzelfde vraagstuk en kiest een antwoord/ aanpak.	Werkt zelfstandig aan het oplossen van vraagstukken waarop meerdere antwoorden en aanpakken mogelijk zijn.			
Zelfeffectiviteit	Uit enthousiasme bij aanvang van een activiteit of opdracht.	Uit enthousiasme bij aanvang van een activiteit of opdracht en begint er opgewekt aan.		Begint energiek en opgewekt aan een taak.			
	Bespreekt of een moeilijkere opdracht haalbaar is.	Bespreekt wat er nodig is om een moeilijkere opdracht te behalen.	Bespreekt een element dat een opdracht uitdagender maakt (daagt zichzelf uit).	Vraagt om een moeilijkere taak.			
				Legt een medeleerling uit hoe iets zit.			
				Toont behoefte aan (kennis) cognitie.			
	Bespreekt een interessegebied binnen de leeromgeving van school.	Beschrijft een interessegebied binnen de leeromgeving van school.	Beschrijft interessegebieden binnen de leeromgeving van school.	Toont academische interesse.			
	Bespreekt een interessegebied buiten de leeromgeving van school.	Beschrijft een interessegebied buiten de leeromgeving van school.	Wisselt uit over interessegebieden buiten de leeromgeving van school.	Toont buitenschoolse academische interesse.			
Voor zichzelf opkomen	Komt voor zichzelf op en bespreekt manieren om voor zichzelf op te komen in een groep.	Geeft de eigen grenzen aan binnen een groep en beschrijft verschillende mogelijke manieren om dit te doen.		Communiceert effectief over zijn eigen belangen, verlangens, behoeften en rechten, brengt dit over, onderhandelt hierover en komt voor zichzelf op.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Voor zichzelf opkomen (vervolg)	Drukt eigen behoeften uit en bespreekt manieren om dit te doen.	Geeft aan wat de eigen behoeften zijn en beschrijft verschillende mogelijke manieren om deze te communiceren.	Communiceert over eigen behoeften en beschrijft strategieën om dit in verschillende situaties te doen.	Communiceert effectief over zijn eigen belangen, verlangens, behoeften en rechten, brengt dit over, onderhandelt hierover en komt voor zichzelf op.			
	Bespreekt eigen belangen en verlangens en onderhandelt hierover met een ander.	Onderhandelt met een ander over eigen belangen en verlangens om samen tot een oplossing te komen.					
	Bespreekt de reden voor een bepaalde beslissing (gedrag) in een sociale situatie.	Licht een beslissing toe die vanuit eigen belang genomen is.	Legt uit waarom beslissingen genomen zijn in (sociale) situaties.	Stelt zich proactief op, neemt weloverwogen beslissingen en draagt verantwoordelijkheid voor die beslissingen.			
	Vraagt hulp aan een ander in de directe omgeving.	Vraagt doelgericht hulp aan een ander.	Vraagt op een gerichte en effectieve manier om hulp aan anderen.	Herkent de noodzaak om zelfstandig hulp te zoeken.			
Aanpassingsvermogen	Benoemt een verandering in een situatie.	Beschrijft een verandering in een situatie en bepaalt of gedrag hierop aangepast moet worden.	Beschrijft een verandering in een situatie en bespreekt de gevolgen hiervan naar eigen inzicht.	Toont het vermogen om zichzelf of zijn gedrag aan te passen wanneer dat nodig is.			
	Herkent een verandering in de situatie en onderzoekt met hulp of een nieuwe aanpak mogelijk is.	Past de oorspronkelijke aanpak aan vanwege een veranderde situatie en bespreekt de nieuwe aanpak.	Past de oorspronkelijke aanpak aan vanwege een veranderde situatie en licht de nieuwe aanpak toe.				

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Aanpassingsvermogen (vervolg)	Bespreekt welke gevoelens (emoties) opkomen bij een veranderde situatie.	Bespreekt welke emoties opkomen bij een veranderde situatie en benoemt manieren om hiermee om te gaan.	Licht toe welke emoties opkomen wanneer een situatie verandert en bespreekt manieren om hiermee om te gaan.	Toont het vermogen om zichzelf of zijn gedrag aan te passen wanneer dat nodig is.			
	Geeft een compliment aan een ander en reageert positief op een compliment.	Geeft complimenten aan anderen en ontvangt complimenten in dankbaarheid.	Initieert en geeft doelgericht complimenten aan anderen, waarbij specifieke positieve aspecten worden benoemd.	Gaat op een flexibele manier om met lof, tegenslagen en kritiek.			
	Herkent dat iemand anders een andere mening kan hebben.	Bespreekt hoe om te gaan met complimenten, tegenslagen en kritiek.	Bespreekt hoe om te gaan met complimenten, tegenslagen en kritiek, schat deze op waarde en bepaalt om er wel of niet iets mee te doen.				
1.1.B Gevoel van verbondenheid *Vertrouwen*	Bespreekt wanneer iemand je vriend/vriendin is.	Beschrijft iemand die vertrouwd aanvoelt en waarom.	Legt uit waarom iemand vertrouwd aanvoelt en benoemt specifieke kenmerken of gedragingen die bijdragen aan dit gevoel.	Ervaart het gevoel van vertrouwen en ziet de basis van vertrouwen als de mogelijkheid om te accepteren en ontvangen wat wordt gegeven.			
Ondersteuning	Bespreekt wat een relatie is.	Beschrijft wat voor relaties er zijn binnen de schoolcontext en waarom deze belangrijk zijn.	Legt uit wat voor relaties er zijn binnen de schoolcontext en waarom deze belangrijk zijn.	Hecht waarde aan positieve relaties met docenten en medeleerlingen.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Ondersteuning (vervolg)	Bespreekt het onderwerp van hulp vragen.	Beschrijft het proces van hulp vragen.	Legt uit op welke manieren je hulp kunt vragen en bespreekt specifieke strategieën daartoe.	Neemt toegang tot ondersteuning waar.			
Steun	Bespreekt het idee dat je steun kunt krijgen van anderen.	Beschrijft het proces van het ontvangen van steun van anderen.	Legt uit wie specifiek steun biedt in de directe omgeving en beschrijft in welke mate deze steun wordt ervaren.	Neemt steun van docenten en medeleerlingen waar.			
	Bespreekt wie steun biedt in de directe omgeving.	Beschrijft wie concreet steun biedt in de directe omgeving.	Beschrijft wie steun biedt in de directe omgeving en licht toe in welke mate deze steun ervaren wordt.	Bespreekt wie steun biedt (óf van wie steun ervaren wordt) in de directe omgeving.	Erkent en heeft het gevoel dat ondersteuning aanwezig is.		
Tolerantie	Bespreekt de aanwezige verschillen tussen elkaar en waarom deze er mogen zijn.	Beschrijft verschillen tussen elkaar en reflecteert op de reden(en) waarom verschillen er mogen zijn.	Legt uit waarom het accepteren van verschillen belangrijk is, en hoe het aannemen van een tolerante houding naar anderen bijdraagt aan positieve relaties.	Stelt zich tolerant op naar anderen.			
1.1.C Emotionele reactiviteit *Gevoeligheid*	Bespreekt welke gevoelens (emoties) aanwezig zijn en welk fysiek gevoel er bij ervaren wordt.	Beschrijft welke gevoelens ervaren worden en hoe de (fysieke) reactie is op die gevoelens.	Uit gevoelens en legt uit hoe het ervaren van deze gevoelens gerelateerd is aan de manier van reageren op verschillende situaties.	Onderkent zijn gevoelens.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Gevoeligheid (vervolg)	Bespreekt dat eerst nagedacht moet worden voordat er gereageerd wordt op een (lastige) situatie.	Legt uit waarom het belangrijk is om eerst na te denken alvorens te reageren op een (lastige) situatie en kan dit ook demonstreren.	Legt uit en laat zien dat eerst nadenken voor het reageren op een (lastige) situatie belangrijk is, inclusief de stappen of overwegingen tijdens dit denkproces.	Herkent gevoelens en weet daar in verschillende situaties mee om te gaan.			
Emotioneel herstel	Herstelt na emotionele onrust door bijvoorbeeld troost te zoeken bij een bekend persoon of even rustig aan te doen.	Beschrijft hoe te herstellen na emotioneel overstuur te zijn geweest.	Legt uit en laat zien hoe te kunnen herstellen na emotionele onrust en licht de specifieke stappen of handelingen toe.	Herstelt nadat hij emotioneel overstuur is geweest.			
1.1.D Coping strategieën toepassen	Zoekt troost en begrip bij anderen en lost samen met een ander een probleem op door middel van gesprek of spel.	Zoekt troost en begrip bij anderen, lost samen met een ander een probleem op en beschrijft hoe.	Legt uit en toont actief hoe troost en begrip te zoeken bij anderen en samen een probleem op te lossen, waarbij de stappen of handelingen worden geïdentificeerd.	Ervaart sociale steun en voelt zich verenigd.			
	Bespreekt welke activiteiten er zijn in het leven en welke belangrijk zijn om als eerst te doen.	Beschrijft kort welke onderdelen/activiteiten er in het leven zijn en welke prioriteit ze krijgen, met mogelijk een beknopte toelichting over keuzes.	Legt uit en toont actief hoe verschillende onderdelen/activiteiten in het leven worden overwogen en welke prioriteit ze krijgen en waarom.	Plant zijn leven door onder andere de tijd goed in te delen en prioriteiten te stellen.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
1.1.D Coping strategieën toepassen (vervolg)	Benoemt welke keuzes er zijn in een specifieke situatie en de gevolgen hiervan en maakt een keuze.	Beschrijft mogelijke oplossingen/keuzes binnen een specifieke situatie, maakt een keuze en licht deze toe.	Beschrijft mogelijke oplossingen/keuzes binnen een specifieke situatie, beschrijft per oplossing/keuze de voor- en nadelen en maakt een keuze.	Toont het vermogen om doelen te bereiken door goede beslissingen te nemen/keuzes te maken, door te denken en problemen op te lossen.			
	Bespreekt hoe een vrienschap aan te gaan.	Beschrijft op welke manier vriend-schappen aan te gaan.	Legt uit op welke manier vriendschappen aan te gaan en deze te onder-houden.	Beheerst de sociale vaardigheid om 'met andere mensen om te gaan' en gaat geen sociaal contact uit de weg.			
	Bespreekt wat je kunt doen bij een ruzie en spreekt vanuit de 'ik' (ik-boodschap).	Bespreekt welke stappen genomen kunnen worden bij conflict en oefent met de ik-boodschap.					
Stress-management	Gebruikt onder begeleiding de ademhaling om rustig te worden in stress-volle situaties zodat de hartslag omlaag gaat.			Past zich aan/ gaat flexibel om met wisselende leeromgevingen.			
	Gebruikt hulp van een ander om zich te herpakken na een stressvolle situatie.	Gebruikt onder-steuning van anderen om zich te herpakken na een stressvolle situatie.	Herpakt zich nadat een stressvolle situatie is opgelost, met inzicht in het eigen vermogen om te herstellen.	Herpakt zich nadat een stressvolle situatie is opgelost, met inzicht in het eigen vermogen om te herstellen.			
	Bespreekt de eigen behoefte en die van de ander in stressvolle situaties.	Benoemt het perspectief en de behoefte(n) van zichzelf en de ander in stressvolle situaties.	Benoemt verschil-lende perspectieven en conflicterende behoeften van zichzelf en de ander in stressvolle situaties.				

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.1 Coping en veerkracht	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Stress-management (vervolg)	Stelt samen een stappenplan op om met stressvolle situaties om te gaan, met aandacht voor wat de eerste neiging vaak is (vlucht, vecht, bevriezen, toegeven).	Stelt samen een stappenplan op voor stressvolle situaties en voert dit uit, met focus op de neiging voor initiële reacties (vlucht, vecht, bevriezen, toegeven).	Stelt een stappenplan op voor stressvolle situaties en voert dit uit, met focus op de neiging voor initiële reacties (vlucht, vecht, bevriezen, toegeven) en hoe deze om te buigen.	Gaat op een relatief rustige en proactieve manier om met stressvolle situaties. Hierbij kunnen impulsen worden weerstaan of uitgesteld.			
	Vraagt hulp in stressvolle situaties.	Vraagt hulp aan anderen in stressvolle situaties.					
	Bespreekt een helpende gedachte in een stressvolle situatie.	Benoemt een helpende gedachte in een stressvolle situatie.	Herformuleert een negatieve gedachte naar een positieve gedachte in een stressvolle situatie.				
	Bespreekt een stressvolle situatie of een probleem met een ander en benoemt de gevoelens hierbij.	Beschrijft een stressvolle situatie of een probleem aan anderen en benoemt de eigen emoties/behoeften.	Legt een stressvolle situatie of een probleem uit aan anderen en licht de eigen emoties/behoeften toe.				
	Zoekt met hulp naar een alternatieve activiteit om te gaan doen in een stressvolle situatie.	Zoekt naar een alternatieve activiteit om te gaan doen in stressvolle situaties.	Zoekt naar alternatieve activiteiten om te gaan doen in stressvolle situaties.				
1.2 Motivatie	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
1.2.A Doelen stellen	Formuleert een productief doel (voorbeeld; de leerling benoemt dat het doel van de blokken stapelen een kasteel bouwen is).	Bepaalt onder begeleiding een doel bij een opdracht.	Bepaalt een doel bij een opdracht en bepaalt of dit een korte-, middellange, of langetermijndoel is.	Bepaalt de einddoelen.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.2 Motivatie	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
1.2.A Doelen stellen (vervolg)	Bespreekt of het gestelde doel haalbaar is.	Bespreekt of het gestelde doel helder, haalbaar en uitdagend is.		Bekijkt of de einddoelen ambitieus en haalbaar zijn.			
				Formuleert de einddoelen SMART en uitdagend.			
	Stelt onder begeleiding succes-criteria op bij een opdracht.	Stelt samen succes-criteria op bij een opdracht.	Stelt succescriteria op bij een opdracht.	Formuleert subdoelen.			
				Reflecteert op de (sub)doelen en stelt zo nodig bij.			
		Herkent het verschil tussen een leerdoel en een prestatiedoel.	Beschrijft het verschil tussen een leerdoel en een prestatiedoel.	Kent het verschil tussen leerdoelen en prestatiedoelen.			
1.2.B Doeloriëntatie				Investeert tijd en energie in het schoolwerk/ de studie.			
	Maakt na aansturing een opdracht af, ook als het moeilijk wordt.	Maakt een opdracht af, ook als het moeilijk wordt.		Maakt een taak af, ook als het moeilijk wordt.			
	Bespreekt de waarde van inzet tonen (in schoolwerk).	Beschrijft de waarde van inzet tonen (in schoolwerk).	Legt de waarde van inzet tonen (in schoolwerk) uit.	Zet een goede prestatie neer en probeert het maximale uit zichzelf te halen.			
	Bespreekt welke stap nodig is om zichzelf te verbeteren.	Benoemt welke stap nodig is om zichzelf te verbeteren.		Verbetert zich continu.			
	Werkt een korte periode zelfstandig aan een opdracht.	Werkt een periode zelfstandig aan een opdracht.	Werkt zelfstandig aan een opdracht.	Gaat zelfstandig aan de slag zonder veel aanmoediging.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.2.B Doeloriëntatie (vervolg)	Toont trotse emoties over het eigen werk.	Benoemt een situatie waar de emotie 'trots' gevoeld werd of uit trots.		Voelt zich trots op zijn werk.			
1.2 Motivatie	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Stellen van eigen levensdoelen	Bespreekt en visualiseert een langetermijndoel voor het eigen leven, onder begeleiding, bijvoorbeeld door middel van een tekening.	Benoemt/stelt een langetermijndoel voor het eigen leven.	Benoemt/stelt langetermijndoelen voor het eigen leven en licht deze toe.	Denkt na over het doel in het leven en wat hij wil bereiken in het leven.			
Doelgericht doorzettingsvermogen	Bespreekt hoe een doelgerichte actie doorgezet kan worden wanneer zich een moeilijkheid voordoet.	Zet een doelgerichte actie door wanneer zich een moeilijkheid voordoet.		Committeert zich aan gestelde doelen en prioriteiten, ongeacht de moeilijkheden die in de weg staan. Doelen variëren van langetermijndoelen (bijv. havo of vwo diploma halen) tot kortetermijndoelen (bijvoorbeeld elke keer huiswerk af hebben voor wiskunde, zelfs als het vak niet interessant is).			
1.2.C Taakwaarde	Bespreekt waarom het belangrijk is om een opdracht goed te kunnen uitvoeren.	Legt uit waarom het belangrijk is om een bepaalde opdracht goed te kunnen uitvoeren.	Legt uit waarom het belangrijk is om een bepaalde opdracht goed te kunnen uitvoeren en noemt hier voorbeelden bij.	Legt uit waarom het belangrijk is om een bepaalde taak goed te kunnen.			
	Bespreekt de waarde van een opdracht, bijvoorbeeld door te benadrukken waarom de opdracht belangrijk is.	Beschrijft het nut van een opdracht, waarbij de nadruk ligt op de praktische aspecten en het belang van de taak.	Legt uit wat de waarde is van een opdracht, op de korte termijn en in de toekomst.	Legt het praktisch nut uit van een taak: wat kun je ermee buiten school? Wat kun je er in de toekomst mee?			
				Toont zich geïnteresseerd in de leerstof.			
	Herkent een situatie waarbij een bepaalde vaardigheid van pas komt.	Benoemt een voorbeeld waarbij een bepaalde vaardigheid van pas komt.	Benoemt voorbeelden waarbij een bepaalde vaardigheid van past komt.	Benoemt voorbeelden waarbij een bepaalde vaardigheid van pas komt.			

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
Taakwaarde (vervolg)	Bespreekt waarom het belangrijk is om een (bepaalde) vaardigheid te beheersen.	Beschrijft het belang van een (bepaalde) vaardigheid beheersen.	Legt uit waarom het belangrijk is om een (bepaalde) vaardigheid te beheersen.	Bedenkt positieve gevolgen van het beheersen van een bepaalde vaardigheid.			
	Bespreekt een nadeel van het niet beheersen van een (bepaalde) vaardigheid.		Licht toe waarom het niet beheersen van een (bepaalde) vaardigheid nadelig is.	Bedenkt negatieve gevolgen van het niet beheersen van een bepaalde vaardigheid.			
1.3 Beslissingen nemen	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
1.3.A Beslissingen nemen	Beschrijft welke mogelijke oplossingen er zijn als een moeilijke situatie zich voordoet.	Legt uit hoe een moeilijke situatie opgelost kan worden.	Legt uit hoe een moeilijke situatie veranderd kan worden.	Neemt onder begeleiding (of met enige hulp) beslissingen in onzekere/ moeilijke situaties.		Neemt zelfstandig (of met enige hulp) beslissingen in onzekere/ moeilijke situaties.	
	Bespreekt dat een gemaakte keuze gevolgen heeft.	Legt uit dat een gemaakte keuze gevolgen heeft op korte en/of lange termijn.	Legt uit dat een gemaakte keuze gevolgen heeft op korte en/of lange termijn en benoemt bij beide voorbeelden.	Onderbouwt onder begeleiding keuzes met argumenten.		Onderbouwt zelfstandig keuzes met argumenten.	
1.3.B Kansen creëren en aangrijpen				Creëert kansen voor zichzelf en grijpt deze aan.		Creëert kansen voor zichzelf, grijpt deze aan en gaat er mee aan de slag.	

1. Persoonlijke vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
1.4 Waarde-ontwikkeling	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
1.4.A Waarde-ontwikkeling	Bespreekt de eigen mening over een onderwerp binnen de eigen leefomgeving.	Benoemt de eigen mening over een onderwerp, licht deze toe met aandacht voor persoonlijke gedachten en gevoelens over het onderwerp.	Beschrijft de eigen mening over een onderwerp, licht deze toe met aandacht voor persoonlijke gedachten en gevoelens over het onderwerp.	Toont zich enigszins bewust van eigen waarden en normen, opvattingen en talenten.		Toont zich bewust van eigen waarden en normen, opvattingen en talenten.	
	Herkent dat anderen anders over een onderwerp kunnen denken.	Vergelijkt de eigen mening met die van de ander en herkent dat een ander anders over een onderwerp kan denken.	Herkent en beschrijft verschillende belangen van (groepen) mensen.	Gaat om met verschillende belangen en overtuigingen die mensen kunnen hebben.		Gaat om met verschillende belangen en overtuigingen die mensen kunnen hebben, waaronder ook met overtuigingen die van de mening van een groep of van de algemene norm afwijken.	
	Bespreekt hoe rekening gehouden kan worden met gevoelens van anderen.	Legt uit hoe rekening gehouden kan worden met andere meningen.	Legt uit hoe rekening gehouden kan worden met andere meningen, met aandacht voor het respecteren van diversiteit in opvattingen.				
		Bespreekt of gedrag in lijn is met eigen waarden en algemeen geldende principes.	Bepaalt of gedrag in lijn is met eigen waarden en algemeen geldende principes.	Weegt een en ander af tegen de eigen waarden en algemeen geldende principes.		Formuleert en volgt zelfgekozen principes, ook als die indruisen tegen verwachtingen en regels en stemt het handelen daarop af.	

Vaardighedenraamwerk

2. Sociale vaardigheden

2.Sociale vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
2.1 Inter-persoonlijke vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.1.A Peer to peer feedback / interactie	Herkent een visueel weergegeven beoordelingsschaal en een beoordelingscriterium.	Beschrijft wat een beoordelingsschaal is en wat beoordelingscriteria zijn en noemt een voorbeeld.	Legt uit wat een beoordelingsschaal is en wat beoordelingscriteria zijn en noemt voorbeelden.	Benoemt verschillende manieren van feedback op basis van inhoud.		Formuleert verschillende manieren van feedback op basis van inhoud, structuur en procedure.	
		Benoemt verschillende manieren van feedback (verklaringen, advies geven, complimenten, correcties doen of verduidelijkingsvragen stellen) en noemt voorbeelden.	Beschrijft verschillende manieren van feedback (verklaringen, advies geven, complimenten, correcties doen of verduidelijkingsvragen stellen) en noemt voorbeelden.				
	Bespreekt wat een ander goed kan of nog beter zou kunnen leren.	Benoemt wat een ander goed kan of nog beter zou kunnen leren, vanuit opbouwende feedback.	Benoemt wat een ander goed kan of nog zou kunnen leren door gebruik te maken van feedback (evaluatie), feedforward (suggestie) en feed-up (vraag).	Geeft en ontvangt feedback op een positief-kritische wijze.		Geeft en ontvangt relevante feedback in verschillende situaties op positief kritische wijze.	
	Bespreekt hoe feedback (hulp) van een ander kan helpen om zelf iets te verbeteren.	Gebruikt feedback van anderen om eigen handelen/prestaties te verbeteren.	Gebruikt feedback van anderen om eigen handelen/ prestaties te verbeteren en reflecteert hierop.	Gebruikt en organiseert de te geven en te ontvangen positieve feedback op constructieve wijze om de eigen prestaties te verbeteren.		Gebruikt en organiseert de te geven en te ontvangen feedback op constructieve wijze om de eigen prestaties en die van anderen te verbeteren. De leerlingen stimuleren elkaar in hun bijdrage en van iedere leerling wordt een actieve inbreng verwacht.	
2.2 Samenwerken	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.2.A Organiseren van de sociale omgang	Vraagt om hulp aan een ander.	Stelt hulpvragen en accepteert hulp.	Stelt hulpvragen in verschillende situaties en accepteert hulp.	Formuleert een vraag voor hulp of advies onder begeleiding.		Construeert actief een vraag voor hulp of advies.	

2.Sociale vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
2.2 Samenwerken	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.2.A Organiseren van de sociale omgang (vervolg)	Bespreekt met wie graag samen wordt gewerkt en waarom.	Bedenkt of schat in met wie kan worden samengewerkt of geleerd.	Schat in en benoemt met wie kan worden samengewerkt en maakt gebruik van anderen om een opdracht uit te kunnen voeren.	Verkent of een medeleerling samen aan een taak wil werken.		Nodigt een medeleerling uit of hij samen aan een taak wil werken.	
	Benoemt of anderen actief meedoen en benoemt het eigen gevoel daarbij.	Helpt een ander zonder het voor te zeggen of werk uit handen te nemen.	Helpt anderen zonder het voor te zeggen of werk uit handen te nemen, met nadruk op proactieve betrokkenheid en het stimuleren van zelfstandigheid.	Benoemt als medeleerlingen niet taakgericht werken en stelt zich assertief op met betrekking tot de taaksituatie (benoemt het bijvoorbeeld als anderen het leerproces belemmeren en komt daarbij voor zichzelf op).		Draagt bij aan een taakgerichte omgeving en stelt zich assertief op met betrekking tot de taaksituatie (benoemt als medeleerlingen niet taakgericht werken en zoekt naar een passende oplossing).	
2.2.B Inzet voor samenwerken	Stelt samen met medeleerlingen een eenvoudig doel op.	Overlegt met een ander over het doel en de werkwijze van een opdracht en maakt afspraken.	Overlegt met anderen over het doel en de werkwijze van een opdracht en maakt afspraken.	Stelt onder begeleiding passende doelen, een passend werkplan en werkafspraken op.		Stelt zelfstandig passende doelen, een passend werkplan en werkafspraken samen op.	
	Bespreekt in een groepje hoe een opdracht uit te voeren.	Benoemt doelen en het werkplan in een groepje.	Beschrijft doelen en het werkplan met een specifiek doel.	Communiceert onder begeleiding helder over de doelen, het werkplan en komt de werkafspraken na.		Communiceert helder over de doelen, het werkplan en komt de werkafspraken na.	
	Werkt aan een eigen opdracht tot deze af is.	Werkt doelgericht aan een eigen opdracht.	Monitort een eigen opdracht en werkt hier doelgericht aan.				
	Bespreekt taken en rollen bij een opdracht.	Verdeelt samen met anderen taken en rollen.	Bespreekt taken en rollen bij een opdracht en overlegt over de verdeling hiervan.	Maakt onder begeleiding een heldere taakverdeling en bewaakt de taakverdeling, planning en deadlines.		Maakt zelfstandig een heldere taakverdeling en bewaakt de taakverdeling, planning en deadlines.	
	Bespreekt een sterk punt en leerpunt van zichzelf bij een samenwerkingsopdracht.	Benoemt enkele sterke punten en leerpunten van zichzelf bij een samenwerkingsopdracht.	Benoemt kwaliteiten, talenten en leerpunten/uitdagingen van zichzelf bij een samenwerkingsopdracht.	Benoemt onder begeleiding eigen kwaliteiten, neemt taken op zich aansluitend op eigen kwaliteiten, helpt medeleerlingen bij taken waar hij goed in is en draagt met ideeën bij aan het eindproduct.		Zet eigen kwaliteiten in, neemt taken op zich die aansluiten op eigen kwaliteiten, helpt medeleerlingen bij taken waar hij goed in is en draagt met ideeën bij aan het eindproduct.	

2.Sociale vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
2.2 Samenwerken	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.2.B Inzet voor samenwerken (vervolg)	Luistert naar ideeën van een ander en maakt oogcontact tijdens het luisteren.	Luistert naar ideeën van een ander, stelt een vraag en herhaalt af en toe wat de ander zegt.	Luistert naar ideeën van een ander, laat de ander uitpraten, stelt vragen aan de ander en reageert op de ander.	Luistert naar medeleerlingen en staat open voor hun inbreng, draagt onder begeleiding effectief bij aan het omgaan met meningsverschillen en het oplossen van problemen binnen een groep.		Luistert naar medeleerlingen en staat open voor hun inbreng, draagt effectief bij aan het omgaan met meningsverschillen en het oplossen van problemen binnen een groep.	
	Geeft iedereen de ruimte tijdens een samenwerkingsopdracht.	Benoemt enkele sterke punten en verbeterpunten van de ander bij een samenwerkingsopdracht.	Benoemt verbeterputen en benut sterke punten van de ander tijdens een samenwerkingsopdracht.	Speelt onder begeleiding in op kansen en bedreigingen, stelt deze vast en is creatief en realistisch bij het aandragen van bruikbare oplossingen.		Speelt zelfstandig in op kansen en bedreigingen, stelt deze vast en is creatief en realistisch bij het aandragen van bruikbare oplossingen en gaat flexibel om met hindernissen.	
	Bespreekt (interesse in) een idee of het gedrag van andere leerlingen.	Vraagt naar een idee of ervaring van andere leerlingen.	Vraagt naar ideeën en ervaringen van andere leerlingen.	Draagt bij aan een goede sfeer in de groep en toont enige belangstelling voor andere groepsleden.		Draagt bij aan een goede sfeer in de groep en toont belangstelling voor andere groepsleden.	
	Moedigt groepsleden aan tijdens het samenwerken.	Motiveert groepsleden tijdens het samenwerken en houdt rekening met anderen.	Motiveert groepsleden, moedigt aan tot doelgericht handelen en houdt rekening met verschillende behoeften.	Motiveert groepsleden en moedigt aan verantwoordelijk te handelen, rekening houdend met de belangen van anderen.			
	Voert in tweetallen of een klein groepje een eenvoudige opdracht uit.	Voert met anderen een opdracht uit.	Vervult verschillende rollen binnen een samenwerkingsopdracht.	Neemt verantwoordelijkheid voor proces en resultaat en spreekt anderen daarop aan.			
	Bespreekt wie wat heeft gedaan tijdens het samenwerken om tot het eindresultaat te komen.	Beschrijft hoe het resultaat van een opdracht in samenwerking met anderen is bereikt.	Evalueert hoe een resultaat van een opdracht in samenwerking met anderen is bereikt.	Evalueert onder begeleiding de verantwoordelijkheden van zichzelf en anderen m.b.t. resultaat en proces.		Evalueert zelfstandig de verantwoordelijkheden van zichzelf en anderen m.b.t. resultaat en proces.	

2.Sociale vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
2.3 Interculturele sensitiviteit en competenties	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.3.A Reflecteren op eigen identiteit	Benoemt, tekent en speelt over eigen gevoelens en ideeën onder begeleiding en stimulatie.	Beschrijft, tekent of uit eigen gevoelens en ideeën, waarbij de nadruk ligt op zelfexpressie met meer autonomie.	Reflecteert op eigen gevoelens, opvattingen en talenten, met aandacht voor begrip en bewustzijn van de eigen identiteit.	Reflecteert onder begeleiding op eigen waarden en normen, opvattingen en talenten. Is zich daarbij bewust van de eigen individuele en collectieve verantwoordelijkheid in een samenleving.		Reflecteert op eigen waarden en normen, opvattingen en talenten. Is zich daarbij bewust van de eigen individuele en collectieve verantwoordelijkheid in een samenleving.	
2.3.B Waarde hechten aan verschillende culturele diversiteit	Benoemt overeenkomsten en verschillen tussen zichzelf en een ander.	Onderzoekt verschillen en overeenkomsten tussen de eigen cultuur en die van een ander.	Onderzoekt de verschillen en overeenkomsten tussen de eigen cultuur en die van een ander, met inzicht in culturele diversiteit.	Onderzoekt onder begeleiding culturele verschijnselen (materieel en immaterieel) en verschillen vanuit eigen perspectief, kan verschillen benoemen vanuit (culturele of historische) context, verplaatst zich in mensen met een andere cultuur en ziet welke kansen hier liggen voor de eigen cultuur.		Onderzoekt culturele verschijnselen (materieel en immaterieel) en verschillen vanuit eigen perspectief, kan verschillen benoemen vanuit (culturele of historische) context, verplaatst zich in mensen met een andere cultuur en ziet welke kansen hier liggen voor de eigen cultuur.	
	Bespreekt overeenkomsten en verschillen met anderen en gebruikt deze in spel of een opdracht, met ondersteuning en stimulatie.	Bespreekt hoe zowel overeenkomsten als verschillen in personen en perspectief een positieve bijdrage hebben in interactie, met aandacht voor toepassingen in spel of opdrachten.	Bespreekt hoe zowel overeenkomsten als verschillen in personen en perspectief een positieve bijdrage hebben in interactie en past dit actief toe, met verdiepend begrip en toepassingen in diverse contexten.	Controleert onder begeleiding eigen gedrag en weet wat voor gedrag passend is in complexe situaties met (onbekende) anderen (bijv. bij bepaalde tradities, gebruik van formele of schriftelijke taal), benoemt aspecten van communicatie die kunnen leiden tot begrip en onbegrip tussen culturen (bijvoorbeeld hoor en wederhoor; vooroordelen en stereotypen).		Controleert eigen gedrag en weet wat voor gedrag passend is in complexe situaties met (onbekende) anderen (bijv. bij bepaalde tradities, gebruik van formele of schriftelijke taal), benoemt aspecten van communicatie die kunnen leiden tot begrip en onbegrip tussen culturen (bijvoorbeeld hoor en wederhoor; vooroordelen en stereotypen).	
	Bespreekt wat leuk of interessant is aan verschillen tussen elkaar.	Bespreekt hoe verschillen in personen en perspectief een positieve bijdrage kunnen hebben in samenwerking.	Identificeert verschillen in personen en perspectief en benut deze verschillen in een samenwerking.	Toont respect voor andermans waarden en normen, meningen en werkwijzen en belangstelling voor opvattingen en leefstijl van medeleerlingen, reflecteert onder begeleiding op de verschillen en communiceert daarover, ziet eigen opvattingen en leefstijl niet als enige waarheid.		Toont respect voor andermans waarden en normen, meningen en werkwijzen en belangstelling voor opvattingen en leefstijl van medeleerlingen, reflecteert op de verschillen en communiceert daarover, ziet eigen opvattingen en leefstijl niet als enige waarheid.	

2.Sociale vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
2.3 Interculturele sensitiviteit en competenties	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.3.C Intercultureel communiceren en handelen	Bespreekt verschillende sociale situaties en welk gedrag daarbij, naar eigen inzicht, het beste past.	Bespreekt verschillende sociale situaties (met leeftijdsgenoten en volwassenen) en welk gedrag daarbij, naar eigen inzicht, het beste past.	Bespreekt verschillende sociale situaties (met leeftijdsgenoten en volwassenen) en welk gedrag daarbij, naar eigen inzicht, het beste past en benoemt hierin verschillen/overeenkomsten.	Herkent gedragsregels in verschillende sociale situaties.		Toont gedragsregels in verschillende sociale situaties.	
	Bespreekt wat je kunt doen in een situatie waarbij je niet goed weet hoe je moet handelen of je gedragen, bijvoorbeeld in spel.	Bespreekt wat er gedaan kan worden in onduidelijke sociale situaties (zoals vragen stellen, open houding, het benoemen).	Beschrijft wat er gedaan kan worden in onduidelijke sociale situaties (zoals vragen stellen, open houding, het benoemen).				
	Wisselt uit over afbeeldingen, helden, rituelen (of feesten) en regels die thuis belangrijk zijn.	Bespreekt symbolen, helden, rituelen en waarden die thuis belangrijk zijn en vergelijkt de antwoorden met een ander.	Bespreekt symbolen, helden, rituelen en waarden die thuis belangrijk zijn en vergelijkt de antwoorden met anderen, met inzicht in de diversiteit van (gezins)culturen.				
	Interacteert met anderen en past indien nodig het eigen gedrag aan vanuit begrip, een open houding en empathie voor de ander.	Toont een open houding naar anderen, luistert naar en reageert vanuit respect en begrip op anderen in verschillende sociale/culturele situaties.	Toont een open houding naar anderen, luistert naar en reageert vanuit compassie naar anderen, in verschillende sociale/culturele situaties.	Toont een open en positieve houding naar anderen, luistert naar en reageert vanuit respect en begrip onder begeleiding op anderen in verschillende sociale en culturele situaties.		Toont een open en positieve houding naar anderen, luistert naar en reageert vanuit respect en begrip op anderen in verschillende sociale en culturele situaties.	

2.Sociale vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
2.3 Interculturele sensitiviteit en competenties	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.3.C Intercultureel communiceren en handelen (vervolg)	Bespreekt wat een vooroordeel is en oefent met het begrip compassie in woord of spel.	Bespreekt wat een vooroordeel is en oefent met het begrip compassie, o.a. om vooroordelen te herkennen/ voorkomen.	Bespreekt het begrip compassie, o.a. om vooroordelen te kunnen herkennen/ voorkomen en draagt compassie uit.	Benoemt aspecten van communicatie die kunnen leiden tot begrip en onbegrip tussen culturen (bijvoorbeeld hoor en wederhoor; vooroordelen en stereotypen).		Formuleert aspecten van communicatie die kunnen leiden tot begrip en onbegrip tussen culturen (bijvoorbeeld hoor en wederhoor; vooroordelen en stereotypen).	
2.4 Netwerken	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
2.4.A Netwerken	Drukt of beeld uit hoe contact met nieuwe mensen verloopt.	Beschrijft hoe je nieuwe mensen kunt leren kennen, manieren om contact te onderhouden en maakt nieuwe contacten.	Beschrijft hoe een relatie met nieuwe mensen aan te gaan en te onderhouden en toont dit in eigen gedrag.	Verkent nieuwe contacten, weet hoe hij nieuwe mensen kan leren kennen en probeert deze te onderhouden om eigen ambities te realiseren.		Maakt nieuwe contacten en onderhoudt de contacten in het netwerk om informatie en steun te verkrijgen en de eigen ambities te realiseren.	
	Bespreekt hoe anderen jou helpen en hoe je zelf anderen helpt.	Gebruikt het eigen netwerk of legt nieuwe contacten, om een doel te realiseren voor zichzelf of de ander.		Verkent de mensen in het netwerk die verder kunnen helpen met het uitbreiden van het netwerk en betekent ook iets voor andere mensen in het netwerk.		Bereid de contacten van het netwerk uit en betekent iets voor de mensen in zijn netwerk.	
	Bespreekt eigen kwaliteiten en valkuilen en wat als prettig of juist vervelend wordt ervaren.	Beschrijft eigen kwaliteiten en valkuilen en wat als prettig of juist vervelend wordt ervaren.	Licht eigen kwaliteiten en valkuilen toe en bespreekt wat belangrijk is met aandacht voor zelfreflectie en past dit toe in het opbouwen van sociale netwerken.	Laat aan anderen zien waar hij goed in is, waar zijn kwaliteiten liggen en wat hij belangrijk vindt.		Laat aan anderen duidelijk zien waar hij goed in is, waar zijn kwaliteiten liggen en wat hij belangrijk vindt.	
	Bespreekt eigen wensen (doelen) en vraagt hulp aan anderen om deze te realiseren.	Beschrijft eigen ambities, vraagt hulp aan anderen om deze te realiseren en zet deze om in eigen handelen.	Formuleert eigen ambities, stelt doelen en vraagt hulp bij het verwezenlijken er van.	Verwoord welke ambities hij heeft en zoekt onder begeleiding hulp om deze ambities te realiseren.		Verwoord welke ambities hij heeft en zoekt hulp om deze ambities te realiseren.	

Vaardighedenraamwerk

3. Studievaardigheden

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
3.1.A Inzet van algemene metacognitieve kennis	Bespreekt de mogelijke stappen bij het maken van een opdracht.	Bepaalt een manier om een opdracht te maken en overlegt hierover.	Bepaalt de werkwijze voor het maken van een opdracht en licht deze toe.	Staat stil bij hoe je het leren het beste kan aanpakken.		Staat stil bij hoe je het leren het beste kan aanpakken en legt uit hoe je een leeractiviteit het beste aanpakt.	
	Bespreekt wanneer een opdracht behaald is.	Bepaalt de stappen die nodig zijn om het doel van een opdracht te behalen.	Beschrijft verschillende manieren waarop een opdracht kan worden uitgevoerd, passend bij de doelen.	Beschrijft op welke manier een bepaalde taak het beste kan worden uitgevoerd of een bepaald probleem kan worden opgelost.		Legt uit op welke manier het best een bepaalde taak kan worden uitgevoerd of een bepaald probleem kan worden opgelost.	
3.1.B Inzet van persoonlijke metacognitieve kennis *Herkennen van eigen sterkte en zwaktes*	Bespreekt wat makkelijk en wat moeilijk is aan een opdracht.	Beschrijft welke onderdelen van een opdracht makkelijk of moeilijk zijn en waarom.	Legt uit in welke mate onderdelen van een opdracht al beheerst worden en met welke onderdelen nog geoefend moet worden.	Benoemt wat moeilijk of makkelijk is aan een opdracht en waarom en waar nog vaker mee moet worden geoefend.		Legt uit wat moeilijk of makkelijk is aan een opdracht en waarom, waar nog vaker mee moet worden geoefend en maakt een plan om dit te doen.	
	Bespreekt wat al bekend en wat nog nieuw is aan een opdracht.	Beschrijft wat een opdracht inhoudt en maakt een inschatting van wat moeilijk en wat makkelijk is.	Beschrijft wat een opdracht inhoudt en licht toe welke onderdelen van een opdracht al bekend zijn en welke nog niet.	Benoemt wat over een bepaald onderwerp bekend is en wat nog niet.		Omschrijft wat over een bepaald onderwerp bekend is, wat nog niet en maakt een plan om nieuwe kennis op te doen.	
	Benoemt hoe je dingen het beste onthoudt.	Wisselt strategieën uit om dingen te onthouden.	Wisselt strategieën om dingen te onthouden en licht toe welke manieren het meest effectief zijn.	Herkent hoe je dingen het beste onthoudt.		Licht toe hoe je dingen het best onthoudt en past dit toe in verschillende situaties.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Voorkeur in aanpak	Geeft aan hoe een gegeven opdracht te willen uitvoeren.	Benoemt verschillende manieren om een opdracht uit te voeren en bepaalt een voorkeur.	Legt uit op welke manieren een opdracht uitgevoerd kan worden, geeft een voorkeur aan en licht toe waarom dit de beste aanpak is.	Benoemt wat de beste of snelste manier is om een bepaalde taak uit te voeren.		Omschrijft wat de beste of snelste manier is om een bepaalde taak uit te voeren.	
	Voorspelt of een gegeven opdracht haalbaar is.	Licht eigen keuzes toe in de aanpak voor het leren en maakt een inschatting van de haalbaarheid.	Legt de eigen keuzes uit voor manieren van leren en voorspelt hoe de uitvoering van een opdracht zal verlopen.	Benoemt keuzes met betrekking tot het eigen leerproces en eigen handelen onder begeleiding van anderen en legt uit hoe je een opdracht tot een goed einde brengt.		Formuleert keuzes met betrekking tot het eigen leerproces en eigen handelen, legt uit hoe je een opdracht tot een goed einde brengt en benoemt sterke punten en verbeterpunten.	
3.1.C Zelfmanagement	Maakt een opdracht volgens afgesproken stappen.	Benoemt de doelen van een opdracht en werkt aan de doelen volgens een van te voren bepaald plan.	Werkt doelgericht aan een opdracht volgens plan.	Werkt onder begeleiding gericht aan een doel, ook al is de weg daarnaartoe saai of lastig.		Werkt zelfstandig gericht aan een doel, ook al is de weg daarnaartoe saai of lastig.	
	Voert een opdracht uit die eerder niet lukte.	Voert een opdracht uit die eerder niet lukte en benoemt wat er eerder niet lukte.	Voert een opdracht uit die eerder niet lukte en benoemt manieren om om te gaan wanneer iets niet meteen lukt.	Voert iets wat is mislukt nog een keer uit.		Voert iets wat is mislukt nog een keer uit en kan omgaan met fouten.	
	Bespreekt of de aandacht op de opdracht gericht is.	Werkt met aandacht en concentratie aan een opdracht, binnen de afgesproken tijd.		Verwerkt een taak en probeert zich niet af te laten afleiden door een medeleerling.		Verwerkt een taak zelfstandig zonder zich te laten afleiden door een medeleerlingen.	
3.1.D Omgeving managen	Bespreekt in welke situaties het moeilijk is om de aandacht erbij te houden en wanneer het juist wel lukt.	Beschrijft de ideale situatie (omgevingsfactoren) om aan een opdracht te werken.	Legt uit wat er nodig is om met aandacht aan een opdracht te blijven werken en welke omgevingsfactoren juist belemmeren.	Herkent de prikkels die je nodig hebt of moet vermijden om goed te leren.		Gebruikt de prikkels die je nodig hebt of moet vermijden om goed te leren.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
3.1.D Omgeving managen (vervolg)		Gebruikt een (leer) omgeving die gunstig is bij het uitvoeren van een opdracht.	Past de (leer) omgeving aan zodat deze optimaal is voor het uitvoeren van een opdracht.	Krijgt inzicht in welke omgeving helpt bij het leren.		Gaat op eigen initiatief naar een omgeving die stimulerend werkt bij het leren.	
	Zoekt met hulp informatie die nodig is om een opdracht te maken.	Zoekt informatie die nodig is om een opdracht te maken.	Zoekt informatie die nodig is om een opdracht te maken, passend bij de doelen van de opdracht.	Zoekt doelgericht de informatie die nodig is voor het leren.			
	Benoemt welke materialen te zullen gebruiken bij het maken van een opdracht.	Verzamelt materialen die nodig zijn bij het maken van een opdracht en overlegt of dit voldoende is.	Verzamelt alle materialen die nodig zijn bij het maken van een opdracht en beoordeelt zelf of alle nodige materialen aanwezig zijn.	Denkt na over welke hulp en middelen nodig zijn om een taak uit te kunnen voeren.		Vraagt hulp en gebruikt middelen die nodig zijn om een taak uit te kunnen voeren.	
3.1.E Plannen en voorspellen	Bespreekt hoeveel tijd er nodig is om een opdracht te maken.	Maakt een inschatting van de tijd die nodig is voor het uitvoeren van een opdracht.	Maakt een inschatting van de tijd die nodig is voor het uitvoeren van een opdracht, met begrip van planning en voorspelling en past dit toe in verschillende contexten.	Gebruikt de schoolagenda, bereidt de werkplek voor, voert werk redelijk gestructureerd uit en levert meestal schoolwerk op tijd in.		Gebruikt de schoolagenda zorgvuldig, zorgt voor een nette werkplek, voert werk gestructureerd uit en levert schoolwerk op tijd in.	
Taak inventariseren	Bepaalt met hulp of een opdracht verdeeld kan worden in onderdelen en bepaalt de eerste stap.	Bepaalt de volgorde van te maken opdrachten en bespreekt of dit haalbaar is.	Bepaalt de volgorde van te maken opdrachten en bereidt deze voor waar nodig en kan dit toepassen in verschillende contexten.	Zoekt uit wat er gedaan moet worden voor een taak.		Zoekt uit wat er gedaan moet worden voor dat je aan de uitwerking van een taak begint.	
Stellen van eigen leer-prestatiedoelen	Bespreekt wat het doel van een opdracht is.	Benoemt doelen bij een opdracht.	Benoemt realistische doelen bij een opdracht.	Benoemt bij de leerdoelen wat je moet kunnen aan het eind van een periode of voor een toets.		Formuleert bij de leerdoelen wat je moet kunnen aan het eind van een periode of voor een toets.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Stellen van eigen leer-prestatiedoelen	Bespreekt wat beter uitgevoerd kan worden bij een opdracht ten opzichte van de vorige poging.	Legt uit wat beter uitgevoerd kon worden bij een opdracht en bespreekt een groeidoel.	Legt uit wat beter uitgevoerd kon worden bij een opdracht en stelt groeidoelen.	Benoemt prestatiedoelen en streeft ernaar een hoger beheersingsniveau te laten zien.		Formuleert prestatiedoelen en streeft ernaar om een hoger beheersings-niveau te laten zien.	
Studieplanning/ tijdsmanagement	Kiest op welk moment een bepaalde opdracht uit te voeren.	Bepaalt een planning voor een opdracht en schat in of de planning haalbaar is.	Maakt een dag- of weekplanning en vergelijkt deze met die van een ander.	Maakt een weekplanningen en maakt daarbij een goede inschatting van de benodigde tijd en de volgorde van de activiteiten.		Maakt weekplanningen en langere termijnplanning en maakt daarbij een goede inschatting van de benodigde tijd en de volgorde van de activi-teiten.	
		Stelt een eigen planning tussentijds bij, waar nodig.		Schrijft onder begeleiding in de planning op wanneer iets (ook tussentijds) af moet zijn.		Neemt in de planning op wanneer iets (ook tussentijds) af moet zijn.	
	Bespreekt of een opdracht volgens plan wordt uitgevoerd.	Bespreekt of een opdracht uitgevoerd wordt volgens plan en past het doel aan als de situatie verandert.	Bepaalt of een opdracht uitgevoerd wordt volgens plan en past waar nodig de doelen aan.	Houdt zich aan de planning, werkt de planning in juiste volgorde af, past de planning aan bij belemmeringen en meldt het wanneer iets niet lukt.		Houdt zich aan de planning, werkt de planning in juiste volgorde zelfstandig af, herziet de plannen bij belemmeringen, tegenslag, nieuwe informatie of gebleken fouten en meldt het wanneer iets niet lukt.	
3.1.F Zelfstudie, monitoren en controleren *Zelfstudie*	Voert een opdracht uit op basis van uitleg.	Bereidt een opdracht of toets voor en voert deze uit op basis van gegeven criteria.	Bereidt een opdracht of toets zelfstandig voor en voert deze uit op basis van gegeven criteria.	Voert opdrachten onder begeleiding uit en maakt huiswerk, luistert en participeert aan de hand van concrete richtlijnen.		Bereidt zich zelfstandig voor op toetsen, maakt huiswerk, voert opdrachten uit, luistert actief en doet actief mee tijdens lessen.	
				Verwerkt doelgericht (geconcen-treerd en taakgericht) korte, enkel-voudige taken aan de hand van concrete richtlijnen.		Voert taken zelfstandig en doelgericht uit, geconcentreerd en motiveert zichzelf.	
Taakinitiatief nemen	Begint aan een opdracht wanneer dit verzocht wordt.	Begint op tijd aan een opdracht, ook wanneer er geen motivatie (zin) is.	Past een routine toe die helpt om een opdracht op tijd te beginnen.	Begint op tijd aan een taak.		Begint proactief aan een taak, op tijd en op een efficiënte wijze.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Taakstrategieën toepassen				Verkent de taken onder begeleiding en stelt nuttige leermethoden vast. De leerling verzint bijvoorbeeld ezelsbruggetjes om iets te onthouden.		Analyseert de taken zelfstandig en stelt nuttige leermethoden vast. De leerling verzint bijvoorbeeld ezelsbruggetjes om iets te onthouden.	
Ordenen en aanpassen	Gebruikt met hulp verschillende bronnen en hulpmiddelen.	Gebruikt verschillende bronnen en hulpmiddelen.	Gebruikt verschillende bronnen en hulpmiddelen en kan inschatten welke het meest passend zijn bij (onderdelen van) een opdracht.	Ordent en herschikt de leermiddelen (van tevoren) onder begeleiding om het leren te verbeteren.		Ordent en herschikt zelfstandig de leermiddelen (van tevoren) om het leren te verbeteren.	
Monitoren en controleren		Herkent verschillende vraagtypen.	Herkent verschillende vraagtypen en gebruikt passende manieren om de vragen op te lossen.	Verkent bij een schriftelijke meerkeuzevraag eerst alle antwoordalternatieven.		Bekijkt bij een schriftelijke meerkeuzevraag eerst alle antwoordalternatieven.	
		Evalueert tijdens het maken van een opdracht of deze nog gemaakt wordt volgens de doelen.	Evalueert tijdens het maken van een opdracht of het doel nog helder is en de uitvoering klopt volgens het doel.	Inventariseert tijdens een opdracht of deze nog begrepen wordt.		Stelt tijdens een opdracht vast of deze nog begrepen wordt.	
	Vraagt om hulp aan een ander bij een opdracht.	Stelt hulpvragen over een opdracht en accepteert hulp.	Vraagt hulp en feedback aan anderen bij het uitvoeren van een opdracht.	Formuleert tijdens het leren vragen over hoe het gaat en formuleert hulpvragen als hij merkt dat hij vastloopt.		Stelt zichzelf tijdens het leren vragen over het leerproces, formuleert hulpvragen als hij merkt dat hij vastloopt en maakt een plan over hoe hij de antwoorden kan vinden.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Monitoren en controleren (vervolg)	Kijkt hoe een medeleerling dezelfde opdracht uitvoert.	Vergelijkt de eigen werkwijze bij een opdracht met die van een medeleerling.	Vergelijkt de eigen werkwijze bij een opdracht met die van een medeleerling en gebruikt de inzichten voor optimalisatie van het eigen werkproces.	Vergelijkt de eigen werkwijze van een taak met die van medeleerlingen en gebruikt de inzichten voor optimalisatie van het eigen werkproces.		Analyseert de eigen werkwijze van een taak en vergelijkt dit met die van medeleerlingen en gebruikt de inzichten voor optimalisatie van het eigen werkproces.	
Volgehouden aandacht/ flexibel werken	Maakt een opdracht af, ook als die niet leuk is.	Houdt de aandacht bij een opdracht ondanks afleiding of gebrek aan motivatie.	Past manieren toe om de aandacht terug te richten op een opdracht na afleiding of bij gebrek aan motivatie.	Voert onder begeleiding een taak uit en probeert aandacht te geven aan een situatie, ondanks afleiding, vermoeidheid of verveling.		Voert een taak zelfstandig uit en blijft aandacht geven aan een situatie, ondanks afleiding, vermoeidheid of verveling.	
	Bespreekt wat je kunt doen wanneer een opdracht niet lukt.	Bespreekt een andere manier van aanpak wanneer zich belem-meringen, tegenslag of nieuwe informatie aandienen.	Past andere manieren van aanpak toe wanneer zich belem-meringen, tegenslag of nieuwe informatie aandienen, met begrip van flexibel werken en aandacht behouden en past dit toe in verschillende situaties.	Herziet onder begeleiding de plannen bij belemmeringen, tegenslag, nieuwe informatie of gebleken fouten en heeft het aanpassingsvermogen om met veranderende omstandigheden om te gaan en te schakelen van de ene naar de andere (onverwachte) situatie.		Herziet grotendeels zelfstandig de plannen bij belemmeringen, tegenslag, nieuwe informatie of gebleken fouten en heeft het aanpassingsvermogen om met veranderende omstandigheden om te gaan en te schakelen van de ene naar de andere (onverwachte) situatie.	
	Bespreekt wat er gebeurt (gevoelens, gedachten, gedrag) wanneer een situatie onverwacht verandert, zowel intern (gevoels-wereld) als extern (gedrag).	Bespreekt wat er gebeurt (gevoelens, gedachten, gedrag) wanneer een situatie onverwacht verandert, zowel intern (gevoels-wereld) als extern (gedrag) en hoe hiermee om te gaan.	Reflecteert op wat er gebeurt (gevoelens, gedachten, gedrag) wanneer een situatie onverwacht verandert, zowel intern (gevoels-wereld) als extern (gedrag) en past strategieën toe om hiermee om te gaan.	Heeft het aanpassingsvermogen om met veranderende omstandigheden om te gaan en te schakelen van de ene naar de andere (onverwachte) situatie.			

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Open staan voor mogelijk falen tijdens het leerproces	Vertelt, naar eigen inzicht, waarom een opdracht niet lukt.	Geeft feedback aan zichzelf tijdens het maken van een opdracht en legt uit waarom een opdracht (eventueel) niet lukt.		Staat open voor het maken van fouten en beschouwt fouten (ook) als iets waar je van kunt leren.		Staat open voor het maken van fouten, onderzoekt de fouten en interpreteert fouten (ook) als bron voor verbetering van het leerproces.	
3.1.G Evalueren	Bespreekt wat er goed en wat er minder goed ging bij het uitvoeren van een opdracht (feedback proces/taak).	Beschrijft wat er goed en wat er minder goed ging bij het uitvoeren van een opdracht (feedback proces/taak).	Beschrijft waarom het uitvoeren van een opdracht goed of juist minder goed ging, met begrip van het evaluatieproces en past dit toe in verschillende contexten (feedback proces/taak).	Stelt onder begeleiding vast wat goed ging en wat beter kan.		Stelt zelfstandig vast wat goed ging en wat de volgende keer beter kan.	
	Bespreekt in hoeverre een opdracht zelfstandig is uitgevoerd (feedback proces).	Beschrijft de mate van zelfstandigheid bij het maken van een opdracht (feedback proces).	Reflecteert op de mate van zelfstandigheid bij het maken van een opdracht (feedback proces).	Benoemt onder begeleiding eigen rol en verantwoordelijkheden, oordeelt kritisch over zichzelf, kent eigen grenzen, vormt zich een beeld van eigen capaciteiten en benoemt nieuwe ambities.		Toont bewustzijn van eigen rol en verantwoordelijkheden, oordeelt kritisch over zichzelf, kent eigen grenzen, vormt zich een beeld van eigen capaciteiten en formuleert nieuwe ambities.	
	Bespreekt of er voldoende tijd was om een opdracht uit te voeren (feedback proces).	Legt uit of een opdracht is uitgevoerd zoals de bedoeling was (feedback proces).	Legt uit of de geleverde prestatie overeenkomt met de eigen verwachtingen (feedback proces).	Schat na een toets of een ander beoordelingsmoment in hoe het is gegaan, verwoord onder begeleiding na een beoordeling welke fouten er zijn gemaakt, wat er beter had gekund en vormt een redelijk accuraat beeld.		Stelt na een toets of een ander beoordelingsmoment vast hoe het is gegaan, analyseert zelfstandig na een beoordeling de fouten, wat er beter had gekund en vormt een accuraat beeld.	
	Bespreekt wat anders gedaan kan worden bij een volgende opdracht (feedforward proces/taak).	Beschrijft wat bij een volgende opdracht hetzelfde en/of anders gedaan kan worden (feedforward proces/taak).	Legt uit wat bij een volgende opdracht hetzelfde en/of anders gedaan kan worden (feedforward proces/taak).	Verwoord na een taak wat hij de volgende keer weer zo gaat doen en wat hij anders wil aanpakken.		Legt na een taak uit wat hij de volgende keer weer zo gaat doen en wat hij anders wil aanpakken.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Reflectie op resultaat/ proces/ leerpunten	Bespreekt of het doel van een opdracht is behaald (feedback taak).	Bepaalt of het doel van een opdracht is behaald (feedback taak).		Stelt de eigen prestatie vast, legt uit of de doelen zijn behaald en benoemt of de resultaten voldoen aan de kwaliteitseisen.		Analyseert de eigen prestatie, legt uit of de doelen zijn behaald en verwoord of de resultaten voldoen aan de kwaliteitseisen.	
		Legt uit wat een volgende stap is om niet behaalde doelen van een opdracht alsnog te behalen (feedforward proces/ taak).	Beschrijft strategieën om niet behaalde doelen van een opdracht alsnog te behalen (feedforward proces/taak).	Legt onder begeleiding reflectie vast, bewijst eigen capaciteiten, ordent bewijzen van het leerproces inzichtelijk, geeft relevante informatie voor het doel (intake, pop-gesprek, toets) en presenteert zichzelf overtuigend.		Legt zelfstandig reflectie vast, bewijst eigen capaciteiten, ordent bewijzen van het leerproces inzichtelijk, geeft relevante informatie voor het doel (intake, pop-gesprek, toets) en presenteert zichzelf overtuigend.	
Zichzelf monitoren	Bespreekt hoe je kunt zien dat de uitvoering van een opdracht goed gaat (feedup proces/taak).	Bespreekt hoe je kunt zien dat een opdracht succesvol is uitgevoerd (succescriteria) en in welke mate dat lukt (feedup proces/taak).	Legt uit hoe je kunt zien dat een opdracht succesvol is uitgevoerd (succescriteria) en in welke mate dat lukt (feedup proces/ taak) en past dit toe in verschillende contexten.	Licht toe hoe de stappen VOOR, TIJDENS en NA bij het uitvoeren van opdrachten zijn verlopen.			
	Bespreekt of de uitvoering van een opdracht naar wens gaat (feedback proces/ taak).	Evalueert de eigen voortgang aan de hand van succes-criteria van een opdracht (feedback proces/taak.	Evalueert de eigen voortgang aan de hand van succes-criteria van verschil-lende opdrachten (feedback taak/proces).	Licht toe hoe de stappen VOOR, TIJDENS en NA bij het uitvoeren van opdrachten zijn verlopen.		Licht het verloop van de opdracht totaliteit toe.	
	Bespreekt wat geleerd is bij het uitvoeren van een opdracht.	Bespreekt welke verbeterpunten meegenomen kunnen worden in verder leren (feedforward proces/ taak).	Legt uit welke verbeterpunten meegenomen kunnen worden in verder leren (feedforward proces/ taak).	Licht toe hoe hij is gegroeid in het zelf reguleren van opdrachten en benoemt onder begeleiding hoe hij verder kan groeien in het zelf reguleren van taken.		Legt uit hoe hij is gegroeid in het zelf reguleren van opdrachten en maakt voorstellen over hoe hij verder kan groeien in het zelf reguleren van taken, ook in het dagelijks leren en het dagelijks leven.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
3.2.A Stappenplan onderzoek/ Verwonderen *Onderwerp kiezen*	Ontdekt iets nieuws in de omgeving en stelt daarbij nieuwsgierige vragen (verwondert zich).	Merkt iets nieuws op in de omgeving en stelt nieuwsgierige vragen om meer te begrijpen (verwondert zich).	Merkt iets nieuws op in de omgeving en stelt daarbij nieuwsgierige vragen (verwondert zich) en vergelijkt het nieuwe met wat al bekend is (geeft duiding).	Bekijkt met een nieuwsgierige blik de wereld om zich heen.		Analyseert met een nieuwsgierige blik de wereld om zich heen.	
	Stelt een vraag over een onderwerp dat aan bod is.	Stelt vragen over een onderwerp dat aan bod is.	Stelt vragen over diverse onderwerpen die aan bod zijn.	Formuleert overal nieuwsgierige vragen over.		Stelt nieuws-gierige vragen op.	Formuleert diverse nieuws-gierige vragen, ook vanuit andere perspectieven.
	Ontdekt eigen-schappen van een onbekend verschijnsel, voorwerp, organisme of gebeurtenis.	Ontdekt en bespreekt de eigenschappen van een onbekend verschijnsel, voorwerp, organisme of gebeurtenis.		Verwondert zich over zijn eigen leefomgeving.		Verwondert zich over zijn eigen leefomgeving en abstracte onderwerpen.	
	Benoemt wat al bekend is over een gekozen onderwerp.	Benoemt woorden en vragen over een gekozen onderwerp.	Kiest een nieuw onderwerp, benoemt wat al bekend is en formuleert vragen.	Kiest voor bekende onderwerpen en ideeën.	Kiest met enige begeleiding nieuwe onderwerpen en ideeën.		Kiest voor onbekende onderwerpen; komt zelf met nieuwe ideeën.
	Kiest een onderwerp uit een aantal voorge-selecteerde onder-werpen.	Kiest een onderwerp op basis van een thema en legt uit waarom.	Kiest een onderwerp en legt uit waarom.	Formuleert een goed/passend onderwerp en is in staat om een onderwerp te kiezen wat bij zijn vermogen past.	Kiest een goed/passend onderwerp wat bij zijn vermogen past.		Kiest een goed/passend onderwerp wat bij zijn vermogen past. Dit onderwerp is voldoende afgebakend en is vernieuwend.

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Probleem verkennen	Herkent of benoemt wat al bekend is over een probleem.	Benoemt wat al bekend is over een probleem.	Benoemt wat al bekend is over een probleem en vergelijkt dit met eerder tegengekomen problemen.	Verkent welke onderzoeken al eerder zijn uitgevoerd die te maken hebben met het onderwerp.		Onderzoekt welke onder-zoeken al eerder zijn uitgevoerd die te maken hebben met het onderwerp.	Onderzoekt welke onder-zoeken al eerder zijn uitgevoerd die te maken hebben met het onderwerp en gebruikt de kennis om het eigen onderzoek richting te geven.
	Bespreekt wat nog onbekend is aan het probleem.	Verdeelt het probleem in delen.	Verdeelt het probleem in onderdelen en bepaalt welke onder-delen belangrijk zijn om te onderzoeken.	Formuleert onder begeleiding vragen over wat nog niet is onderzocht.		Formuleert onder begeleiding vragen over wat nog niet is onderzocht en die onder-zoekbaar zijn.	Formuleert vragen over wat nog niet is onderzocht en die onder-zoekbaar zijn.
	Stelt een vraag over een probleem.	Stelt een vraag over een probleem om deze te verduidelijken.	Stelt vragen over een probleem om deze te verduidelijken.	Verzamelt informatie over een probleem door experts te raadplegen of bij best practices te kijken.	Vormt een eigen kijk op een probleem door experts te raadplegen of bij best practices te kijken.	Construeert onder begeleiding een eigen kijk op een probleem door experts te raadplegen of bij best practices te kijken.	Construeert een eigen kijk op een probleem door experts te raadplegen of bij best practices te kijken.

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Literatuur-onderzoek plegen	Benoemt waar (bronnen) en op welke manieren informatie op te halen is.	Bepaalt zoektermen die passen bij een gekozen onderwerp.	Bepaalt zoektermen die passen bij een gekozen onderwerp en combineert zoektermen.	Zoekt op eenvoudige en eenzijdige manier naar informatie (Google) of krijgt bronnen aange-reikt.	Zoekt op eenvoudige en eenzijdige manier naar informatie (Google) en via meer specifieke zoekmethoden (zoals Google Scholar).	Zoekt informatie via meer specifieke zoek-methoden (zoals Google Scholar).	Zoekt syste-matisch en op gevarieerde wijze naar bronnen. Zoekt informatie van boeken, artikelen, internet, personen e.d. verwerkt en vergelijkt de gevonden infor-matie.
Informatie-bronnen gebruiken	Zoekt met hulp informatie die nodig is om een opdracht te maken.	Zoekt informatie die nodig is om een opdracht te maken.	Zoekt informatie die nodig is om een opdracht te maken, passend bij de doelen van de opdracht.	Zoekt doelgericht de informatie die nodig is voor het leren.			
	Verzamelt informatie uit een verkregen bron.	Verzamelt en vergelijkt informatie uit verschil-lende bronnen.	Verzamelt en vergelijkt informatie uit verschillende bronnen met behulp van een gekozen zoekstrategie.	Leest de gevonden informatie en verbindt info uit verschillende bronnen.		Analyseert, vergelijkt en verbindt informatie uit verschillende bronnen.	
	Bespreekt of gevonden informatie bruikbaar is.	Bepaalt of gevonden informatie bruikbaar en betrouwbaar is en of het voldoende is om een onder-zoeksvraag te beant-woorden.	Bepaalt of gevonden informatie bruikbaar en betrouwbaar is en bepaalt of het voldoende is om hoofd- en deelvragen te beantwoorden.	Raadpleegt een paar verschil-lende soorten bronnen. Bepaalt of gevonden informatie bruikbaar en betrouwbaar is.		Geeft globaal aan uit welke bronnen inzicht en kennis afkomstig is; is zich bewust van de noodzaak van integriteit.	Geeft volledig aan uit welke bronnen inzicht en kennis afkomstig is; is doordrongen van de noodzaak van integriteit.

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Informatie-bronnen gebruiken (vervolg)		Gebruikt een bron in een opdracht en verwijst hiernaar.		Maakt (meestal) gebruik van citaten en parafrasering.	Maakt gebruik van citaten en parafrasering.	Maakt (meestal) correct gebruik van citaten en parafrasering.	Citeert en parafraseert informatie uit bronnen correct.
		Stelt met hulp een lijst op met gebruikte bronnen.	Stelt een lijst op met gebruikte bronnen.	Verwijst soms naar bronnen.		Verwijst min of meer consequent naar bronnen.	Verwijst consequent naar bronnen op grond van een academische verwijzingsstijl.
Onderzoeks-vraag en hypothese formuleren	Bespreekt een probleem dat onderzocht kan worden.	Stelt een onderzoeksvraag op bij een gekozen onderwerp.	Beschrijft onderzoeksvragen over een onderwerp en bespreekt wat hoofd- en deelvragen zijn.	Formuleert met hulp hoofd- en deelvragen die voldoen aan één van de eisen (specifiek, eenduidig, meetbaar, uitvoerbaar).	Formuleert met enige bijsturing hoofd- en deelvragen die voldoen aan het merendeel van de eisen (specifiek, eenduidig, meetbaar, uitvoerbaar).		Formuleert zelfstandig hoofd en deelvragen die aan alle eisen van een goede onderzoeksvraag voldoen (specifiek, eenduidig, meetbaar en uitvoerbaar).
	Bespreekt een als-dan relatie.	Voorspelt een antwoord op een probleem en illustreert dit tekstueel of via een pictogram/tekening.	Voorspelt een antwoord op de hoofd- en deelvragen en illustreert dit tekstueel of via een pictogram/tekening.	Formuleert verwachtingen op basis van voorkennis.	Formuleert verwachtingen (indien van toepassing) op basis van gefundeerde voorkennis, waarin de meeste te onderzoeken factoren benoemd worden.		Formuleert hypothesen (indien van toepassing) die aansluiten bij de onderzoeksvraag, die te controleren zijn aan de hand van de resultaten en die onderbouwd met brononderzoek.

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Onderzoeks-methode kiezen	Bespreekt manieren waarop iets onderzocht kan worden.	Beschrijft een passende manier van onderzoek bij een voorspelling of onderzoeksvraag.	Beschrijft een passend type onderzoek bij een geformuleerde onderzoeksvraag.	Kiest onder begeleiding voor een bepaalde onderzoeksmethode (kwalitatief of kwantitatief).		Maakt verantwoorde keuze voor een onderzoeksmethode (kwalitatief of kwantitatief).	
Onderzoeksplan maken	Herkent wat een onderzoek is.	Stelt met hulp een plan van aanpak op voor een onderzoek.	Stelt een plan van aanpak op voor een onderzoek.	Stelt een summier onderzoeksplan met o.a. gekozen onderzoeksmethode en planning op.		Stelt een passend en volledig onderzoeksplan met o.a. verantwoording onderzoeksmethode en planning op.	
Onderzoeks-gegevens verzamelen	Start een onderzoek zonder vooropgezet plan.	Voert een onderzoek uit volgens plan.	Voert een onderzoek uit volgens plan en past het plan indien nodig aan.	Verzamelt onder begeleiding correct en systematisch bestaande en/of eigen onderzoeksgegevens.		Verzamelt correct en systematisch bestaande en/of eigen onderzoeksgegevens.	Verzamelt correct en systematisch bestaande en/of eigen onderzoeksgegevens en legt dit nauwkeurig vast.
Analyse maken van data	Benoemt meetgegevens in eigen gekozen lengte-eenheden.	Geeft onderzoeksgegevens in getallen en meeteenheden weer.	Ordent, verwerkt en interpreteert de verzamelde onderzoeksgegevens en beschrijft de gevonden resultaten.	Maakt onder begeleiding een eenvoudige analyse van de onderzoeksgegevens.	Maakt onder begeleiding een eenvoudige analyse van de onderzoeksgegevens en vergelijkt de gegevens van verschillende onderzoeksinstrumenten.	Maakt een analyse van de gegevens en vergelijkt de gegevens van verschillende onderzoeksinstrumenten.	Maakt een uitgebreide analyse van de gegevens, vergelijkt de gegevens van de verschillende instrumenten en relateert ze aan de theoretische bronnen.
Conclusies trekken	Benoemt of het probleem is opgelost.	Benoemt of het probleem is opgelost en licht toe hoe het probleem is opgelost.	Beschrijft in hoeverre het probleem is opgelost en licht toe hoe het probleem is opgelost.	Formuleert conclusies uit verzamelde info.		Trekt logische conclusies uit verzamelde info en onderbouwt deze.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Conclusies trekken (vervolg)	Bespreekt hoe het probleem is opgelost.	Beantwoordt de hoofdvraag.	Beantwoordt de hoofd- en deelvragen.	Geeft een eenvoudig onderbouwd antwoord op de onderzoeksvragen.		Geeft een onderbouwd antwoord op de onderzoeks-vragen.	Geeft een volledig onder-bouwd antwoord op de onder-zoeksvragen.
	Bespreekt of de oplossing is zoals verwacht.	Beschrijft de resultaten van een onderzoek en reflecteert of dit klopt met de voorspelling.		Beschrijft de resultaten van het onderzoek en koppelt dit aan de bestaande literatuur.		Bediscussieert de resultaten van het onderzoek en koppelt dit aan bestaande literatuur. Benoemt sterke en zwakke punten van het onderzoek.	
			Vergelijkt de gevonden resultaten met resul-taten van soortgelijke onderzoeken.				
		Evalueert het plan van aanpak.		Licht de onderzoeksmethode en resultaten toe.		Bediscussieert de resultaten van het onderzoek en koppelt dit aan bestaande literatuur.	
Verband theorie/praktijk leggen				Verwoord verband tussen theorie en praktijk.		Legt verband tussen theorie en praktijk.	
Discussie	Bespreekt op basis van gevonden resul-taten, wat er nog meer onderzocht kan worden.	Beschrijft een nieuwe vraag of suggestie voor een vervolg-onderzoek.	Stelt vragen die tot een vervolgonderzoek kunnen leiden, en/ of legt relaties naar andere contexten.	Geeft advies voor vervolgonderzoek.		Analyseert de sterke en zwakke punten van het onderzoek, geeft de beperkingen weer en de aan-bevelingen voor vervolgonderzoek.	

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
3.2.B Stappenplan onderzoek/ Delen van onderzoek *Onderzoeks-resultaten helder weergeven*	Geeft de resultaten van het onderzoek weer in een tekening, filmpje of foto.	Kiest met hulp een passende vorm om resultaten van een onderzoek weer te geven (tekeningen, foto's, teksten, filmpje, tabellen of grafieken).	Kiest een passende vorm om resultaten van een onderzoek weer te geven (tekeningen, foto's, teksten, filmpje, tabellen of grafieken).	Geeft resultaten weer in tekst en gebruikt soms tabellen en figuren.	Geeft resultaten weer in tekst en gebruikt tabellen en figuren wanneer dat relevant is.		Geeft resultaten helder weer in tekst en gebruikt wanneer dat relevant is tabellen en figuren in samenhang met de tekst (volgens academische conventies; met nummer en titel; en bijbehorende verwijzingen).
Onderzoeks-resultaten helder weergeven		Beschrijft de onderzoeksresultaten in een eenvoudig verslag.	Schrijft een eenvoudig onderzoeksverslag of -rapport.	Schrijft een eenvoudig onderzoeks-verslag.	Schrijft een onderzoeks-verslag dat grotendeels volgens academische conventies opgebouwd is.	Schrijft een onderzoeks-verslag.	Schrijft een onderzoeks-verslag volgens academische conventies waarin alle informatie goed vindbaar en eenvoudig interpreteerbaar is.
Presenteren	Benoemt wat er waargenomen wordt tijdens een onderzoek.	Presenteert de resultaten van een onderzoek in eigen woorden.	Presenteert de resultaten van een onderzoek in eigen woorden met een duidelijke opbouw.	Presenteert de resultaten van een onderzoek in eigen woorden met een duidelijke opbouw.			
	Staat tijdens het vertellen gericht naar het publiek en maakt af en toe oogcontact.	Toont een open houding en maakt wisselend oogcontact met het publiek.	Toont een open houding en maakt oogcontact met het publiek.	Toont een open houding en maakt oogcontact met het publiek. Let op de lichaamshouding door actief en rechtop te staan. Armen en mimiek ondersteunen het verhaal.			

3. Studie-vaardigheden	Leerdoel PO-onderbouw (1-2)	Leerdoel PO-middenbouw (3-5)	Leerdoel PO-bovenbouw (6-8)	Leerdoel VO - havo onderbouw	Leerdoel VO - vwo onderbouw	Leerdoel VO - havo bovenbouw	Leerdoel VO - vwo bovenbouw
3.2 Onderzoeks-vaardigheden	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**	**De leerling...**
Presenteren (vervolg)	Gebruikt hulpmiddelen (bijv. een voorwerp) om een verhaal te ondersteunen.	Gebruikt hulpmiddelen om een presentatie te ondersteunen.	Kiest geschikte hulpmiddelen en gebruikt deze om een presentatie te ondersteunen.	Maakt effectief gebruik van hulpmiddelen.			
Reflecteren op onderzoek	Bespreekt of de oplossing is zoals verwacht.	Evalueert het gevonden resultaat van een onderzoek.		Reflecteert onder begeleiding op het resultaat van het onderzoek.		Reflecteert op het resultaat van het onderzoek.	
Reflecteren op eigen handelen	Bespreekt wat er goed ging en wat er minder goed ging bij een onderzoek.	Evalueert aan de hand van concrete vragen op het proces van een onderzoek.	Evalueert op het proces van een onderzoek, eventueel aan de hand van een vooraf opgesteld format.	Reflecteert onder begeleiding op het proces van het onderzoek.		Reflecteert op het proces van het onderzoek.	

Bekijk voor alle studievaardigheden voor het voortgezet onderwijs het vaardighedenraamwerk vo-ho op:
https://www.aansluiting-voho010.nl/materiaal/het-vaardighedenraamwerk-inclusief-rubrics

Bijlagen

Elaboratievaardigheden

Elaboratievaardigheden:

Strategieën bij effectief diepte verwerken

De volgende strategieën kunnen helpen bij het actief verwerken van de leerstof. De leerstof wordt bij effectief diepte verwerken niet letterlijk herhaald maar op een andere manier verwerkt, bijvoorbeeld in beelden of andere woorden.

Gespreid leren (distributed practice)

Verspreid de leer- en oefenmomenten over de tijd.

- Maak een goede planning, start op tijd met de planning, herhaal de leerstof van elke les en bekijk de belangrijkste leerinhouden om deze fris in het geheugen te houden.

Ophalen van informatie (retrieval practice)

Herinner actief informatie uit het langetermijngeheugen.

- Leg je leermaterialen weg en schrijf alles op wat je weet of maak er een tekening van. Wees zo zorgvuldig mogelijk. Controleer daarna in je leermateriaal hoe correct en volledig je werk is.
- Verzamel oefenvragen en maak flitskaartjes om de leerstof mee te oefenen. Het ophalen van kennis werkt het beste als je achteraf controleert in je studiemateriaal wat je goed en fout hebt gedaan.
- Richt je niet alleen op woorden en definities. Probeer ook de basisideeën, de verbanden en de voorbeelden in je geheugen te prenten.

Actief verwerken (elaboration)

Leg ideeën uit en beschrijf deze.

- Stel vragen aan jezelf als je aan het leren bent over hoe dingen werken en waarom dat zo is. Zoek daarna de antwoorden in het lesmateriaal en bespreek dit met medeleerlingen.
- Beschrijf hoe de ideeën uit de les van toepassing zijn op je eigen ervaringen en herinneringen en bedenk hoe de leerstof overeenkomt of verschilt met eigen ervaringen en herinneringen.
- Probeer de leerstof aan jezelf uit te leggen zonder in je leermaterialen te kijken.

Gebruik meerdere kanalen (dual coding)

Combineer woord (gesproken of geschreven) met beeld (zonder te veel tekst).

- Zoek in je leermateriaal naar beeldmateriaal. Bekijk deze beelden en vergelijk ze met wat er geschreven staat.
- Bekijk de beelden en leg de betekenis in eigen woorden uit.
- Probeer de leerstof die je leert visueel voor te stellen.

Onderwerpen afwisselen (interleaving practice)

Wissel de volgorde van de leerinhouden en/of oefeningen af tijdens het leren.

- Sta niet te lang stil bij één onderwerp.
- Verander de volgorde waarin je de onderwerpen bestudeert om je begrip te versterken.
- Leg links tussen verschillende ideeën en inhouden.

Concrete en uitgewerkte voorbeelden

Toon voorbeelden.

- Gebruik uitgewerkte problemen met oplossingsstrategieën.
- Leg verbanden tussen het concept wat je bestudeert en de voorbeelden zodat je begrijpt hoe het voorbeeld past bij wat je bestudeert.
- Deel voorbeelden met medeleerlingen/studenten en leg de voorbeelden uit aan anderen voor extra leervoordeel.

Klasnotities maken

Maak eenvoudige of gedetailleerde aantekeningen tijdens de uitleg van een les.

- Luister goed en schrijf de kern op. De aantekeningen kunnen later gebruikt worden bij het leren of het uitwerken van de leerstof.

Elaboratievaardigheden:

Strategieën bij het bestuderen van teksten

De volgende strategieën kunnen helpen bij het bestuderen van grote hoeveelheden tekst voor opdrachten of tentamens.

Organiseren en uitwerken

- Maak een schets, stroomdiagram of matrix van de belangrijkste onderwerpen en ideeën in de materialen die je moet bestuderen.

Aantekeningen maken

- Maak aantekeningen over de belangrijkste ideeën en ondersteunende details van de tekst in een notitieboekje om aandacht te blijven besteden aan de stof die je aan het bestuderen bent.

Samenvatten

- Maak een samenvatting van de belangrijkste onderwerpen in de tekst.

Conceptmap maken

- Maak een conceptmap waarin de belangrijkste concepten uit de tekst in vakjes met elkaar worden verbonden door middel van lijnen om de relatie tussen concepten te laten zien.

Geheugentrucs gebruiken

Maak geheugentrucs om de materialen die je aan het bestuderen bent te onthouden. Zoek bijvoorbeeld naar:

- verwante woorden,
- bijbehorende afbeeldingen,
- een rijm of verhaal dat betrekking heeft op de materialen.

Jezelf testen

- Geef jezelf een oefentest om je eigen begrip te testen.

Eigen gedachten verwoorden (zelf verklarend)

- Leg in je eigen woorden de belangrijkste ideeën uit de tekst uit.

Tekening maken

- Maakt een tekening die de tekst weergeeft.

Tekening inbeelden (stel je voor)

- Stel jezelf een tekening voor die de tekst weergeeft.

Mentale belasting verminderen (Zelfsturende cognitieve belasting)

Neem bij het bestuderen van materialen met tekst en figuren (d.w.z. diagrammen) een aantal stappen om de (cognitieve) belasting te verminderen. Je kan de mentale belasting verminderen door:

- een cirkel te tekenen om de informatie-elementen in de tekst en deze te verbinden met de plaatsen waar deze elementen in de diagrammen/figuren van zijn afgebeeld.
- de materialen door te lezen en de belangrijkste informatie te onderstrepen.

Elaboratievaardigheden:

Strategieën bij schrijfopdrachten

De volgende strategieën kunnen helpen bij het maken van schrijfopdrachten.

Ideeën organiseren om te schrijven

- Zoek informatie die je nodig hebt voordat je begint met het schrijven.
- Bedenk ideeën over wat je wilt schrijven en organiseer deze. Gebruik hiervoor een overzicht, stroomdiagram of matrix.

Voorbeeldtekst gebruiken

- Zoek een voorbeeldtekst van het type tekst dat je wil schrijven.
- Analyseer zorgvuldig de kritische elementen of technieken uit de voorbeeldtekst als inspiratie voor je eigen tekst. Let hierbij op voor plagiaat.

Formuleer een duidelijk schrijfdoel

- Formuleer specifieke doelen over wat je gaat schrijven.

Plan/schrijf/herzie

Werk in cycli.

- Bedenk wat je wilt schrijven.
- Schrijf op wat je bedacht hebt.
- Reviseer wat je geschreven hebt.

Herhaal deze cyclus een paar keer.

Elaboratievaardigheden:

Strategieën die helpen bij het herhalen van de leerstof

De strategie 'herhalen' helpt bij het herhalen van de leerstof. Je herhaalt de leerstof letterlijk of oefent herhaaldelijk een bepaalde vaardigheid. Hierdoor blijft de stof actief in het kortetermijngeheugen, zodat je het kan toepassen. De volgende strategieën kun je gebruiken tijdens het herhalen van de leerstof.

- Verspreid de leerstof in de tijd en herhaal de leerstof meerdere keren.
- Herhaal de leerstof in verschillende volgordes en 'stamp' woordjes/ definities.
- Schrijf stukjes tekst letterlijk over.
- Onderstreep kernwoorden of –zinnen in een tekst.
- Herhaal tijdens de uitvoering van een taak een regel of ezelsbruggetje voor jezelf.
- Lees voor een toets het materiaal verschillende keren door.

Elaboratievaardigheden:

Strategieën die helpen bij het structureren van de leerstof

De volgende strategieën kunnen helpen bij het categoriseren, rangordenen, onderstrepen of samenvatten van de leerstof in tabellen, stroomdiagrammen en andere grafische en schematische weergaven. Door informatie op een duidelijke manier te structureren, wordt het gemakkelijker om informatie in het geheugen op te slaan. De structuur vormt als het ware de kapstok van het geheugen waar de informatie kan worden 'aangehaakt'.

Hoofd- en bijzaken onderscheiden

- Leg uit wat in de leerstof de hoofd- en bijzaken zijn.

Grafiek of tabel

- Maak op basis van de leerstof een grafiek of tabel.

Rode draad

- Verwoord kernachtig wat de rode draad is in de leerstof.
- Kort een tekst in zonder de rode draad te verliezen.

Samenvatten

- Maakt een tekening of mindmap van de leerstof en vat de leerstof op deze manier samen.

PowerPointpresentatie

- Maak een PowerPointpresentatie met daarin kernwoorden ter ondersteuning van de presentatie.

Sorteren

- Sorteert objecten op basis van een gemeenschappelijk kenmerk, zoals kleur of vorm.

Strategieën die helpen bij probleemoplossende opdrachten, bijv: statistieken, casus en probleem

De volgende strategieën kunnen helpen bij het maken van probleemoplossende opdrachten (oplossen van complexe vraagstukken):

Bedenk oplossingen en test deze (Generate-and-test)

- Bedenk mogelijke oplossingen bij een probleem of opdracht met een beperkt aantal oplossingen en test de oplossingen vervolgens. Als de eerste oplossing niet werkt, ga je verder met de volgende meest waarschijnlijke oplossing voor het probleem, enzovoort.

Analoog redeneren

- Zoek een analoog tussen het probleem of de opdracht waaraan je werkt en een bekende situatie. Deze vertrouwde situatie kan helpen de oplossing te vinden voor het probleem waar je aan werkt. Zorg ervoor dat de analoog qua structuur echt overeenkomt met het probleem of de opdracht waaraan je werkt. Alleen de details mogen verschillen.

Brainstormen

- Definieer het probleem of de opdracht waaraan je werkt.
- Formuleer mogelijke oplossingen.
- Beslis over criteria voor het beoordelen van de oplossingen die jij hebt bedacht.
- Gebruik deze criteria om de beste oplossing te kiezen.

Uitgewerkte voorbeelden gebruiken

- Zoek een uitgewerkt voorbeeld waarin het oplossingspad (stappen) en de oplossing voor het probleem worden getoond. Bestudeer het uitgewerkte voorbeeld om te leren hoe je het probleem waarin jij werkt kan oplossen.

Jezelf testen

- Geef jezelf een oefentest om je eigen begrip te testen.

Eigen gedachten verwoorden (zelf verklarend)

- Leg in je eigen woorden de belangrijkste ideeën uit de tekst uit.

Tekening maken

- Maak een tekening die de tekst weergeeft.

Tekening inbeelden (stel je voor)

- Stel jezelf een tekening voor die de tekst weergeeft.

Strategieën die helpen bij het studeren

Wat zijn leerstrategieën?

Leerstrategieën zijn concrete manieren van leren die je bewust kan inzetten om het leren zo soepel mogelijk te laten verlopen. Deze strategieën helpen je bij het zelfstandig leren, het sturen van je eigen leerproces en zorgen ervoor dat je motivatie op peil blijft zodat je het beste uit jezelf kan halen.

Welke leerstrategieën kan ik gebruiken bij het studeren?

De volgende veertien leerstrategieën kun je gebruiken bij het studeren.

1. Inzet van algemene metacognitieve kennis (Overzien)

Als je de leerstrategie 'Overzien' gebruikt weet je welke leerstrategieën je tot je beschikking hebt om een taak uit te voeren en weet je welke leerstrategie je wanneer inzet. Het helpt je kiezen wat de juiste aanpak is voor een probleem of taak, waardoor het leren effectiever verloopt. De leerstrategie heeft er mee te maken hoe je, in het algemeen, leren voor een bepaald vak of onderwerp het beste kan aanpakken.

Tips:

Strategisch voorbereiden op een taak of opdracht

- Denk voordat je gaat beginnen na over de manier waarop je de taak of opdracht het beste kan aanpakken.
- Denk na over de verschillende manieren die er zijn om iets te leren.
- Denk na over de stappen die je moet nemen om iets te onthouden.

Vragen stellen

Denk na over de manier waarop je het beste een bepaalde taak kunt uitvoeren of een bepaald probleem kan oplossen. Als je bij een moeilijke taak het overzicht kwijtraakt of verdrinkt in de details kan je jezelf de volgende vragen stellen:

- Wat is hier het probleem?
- Begrijp ik het probleem?
- Wat is het verschil tussen dit probleem en soortgelijke problemen die ik eerder tegenkwam?
- Op welke manier zou ik dit probleem kunnen oplossen en waarom?
- Welke stappen zou ik kunnen zetten?
- Op welke manieren zou ik dit probleem kunnen oplossen?

2. Inzet van persoonlijke metacognitieve kennis (Jezelf kennen)

De leerstrategie 'jezelf kennen' gaat over de kennis die je over jezelf hebt als het gaat om leren. Je hebt inzicht in je zwakke en sterke punten als het gaat om het schoolwerk en je weet hoe je het beste leert. Je zet deze kennis optimaal in tijdens het leren.

Tips:

Denk na over hoe je het leert.

- Denk na over wat je moeilijk of makkelijk vindt aan een opdracht en waarom.
- Vertel wat je over een bepaald onderwerp al weet en wat nog niet.
- Denk na over de manier waarop je een opdracht tot een goed einde kan brengen.
- Leg uit wat voor jou de beste of snelste manier is om een bepaalde taak uit te voeren.
- Geef aan waar je nog vaker mee moet oefenen.
- Leg uit hoe je dingen het best onthoudt.

Vragen stellen

Door jezelf vragen te stellen krijg je inzicht in het proces dat je doorloopt tijdens het leren. Vragen die je hiervoor kunt stellen zijn:

- Wat heb ik precies gedaan? Wat voor opdracht of activiteit?
- Welke stappen heb ik hierin gezet?
- Welke stappen waren helpend?
- Welke stappen gingen minder goed?
- Hoe controleer ik tijdens de taak voor mezelf of ik op de goede weg ben?
- Hoe ga ik minder goede stappen verbeteren of aanpassen?
- Hoe ga ik de helpende stappen de volgende keer gebruiken?
- Wat wil ik voor de volgende keer nog meer aanpassen?

Hardop nadenken

- Spreek je eigen gedachten hardop uit of noteer je gedachten om meer inzicht te krijgen in de manier waarop je de opdracht/ taak kan maken of een probleem kan oplossen.

3. Plannen en voorspellen (Vooruitkijken)

De leerstrategie 'vooruitkijken' gaat over het plannen van werk. Hoe plan je taken/opdrachten in de tijd en hoe stel je prioriteiten. Om dit optimaal te kunnen doen, moet je in staat zijn om een voorspelling te maken van:

- de activiteiten die uitgevoerd moet worden om een taak te voltooien.
- de hoofd- en bijzaken van deze activiteiten.
- de hoeveelheid tijd die deze activiteiten ongeveer in beslag nemen.
- de middelen die je nodig hebt om de taak tot een goed einde te brengen.

Tips:

Plannen

- Hou zorgvuldig je schoolagenda bij.
- Werk gestructureerd.
- Kom op tijd op school/ college.
- Zorg voor een nette werkplek.
- Lever schoolwerk op tijd in.
- Verspreidt het leren voor een tentamen of de voorbereiding van een presentatie over de tijd in plaats van het uitstellen tot het laatste moment.
- Schat accuraat in hoeveel tijd een bepaalde taak kost.

Een stappenplan maken

- Om een nieuwe, complexe taak goed te kunnen uitvoeren, kun je hem opsplitsen in onderdelen. Het opdelen in stappen maakt een lastige taak overzichtelijker.

Concrete doelen formuleren

Formuleer je doelen helder en concreet (SMART). Een goed geformuleerd doel is:

- Specifiek: Wat ga ik precies doen?
- Meetbaar: Wanneer heb ik mijn doel bereikt?
- Acceptabel: Is er voldoende draagkracht voor hetgeen in ga doen?
- Realistisch: Kan het wat ik wil doen? Welke obstakels kan ik verwachten?
- Tijdgebonden: Wanneer moet het doel bereikt zijn?

Prioriteiten stellen

- Probeer prioriteiten te stellen door hoofd- en bijzaken te onderscheiden. Pas dan weet je wat eerst moet gebeuren, wat wel even kan wachten en hoeveel tijd je voor iets moet reserveren.

4. Monitoren en controleren (Bijhouden)

De leerstrategie ‘bijhouden’ heeft als doel om te voorkomen dat je tijd en energie verspilt bij het studeren en maken van opdrachten. Je houdt de voortgang bij van het leren tijdens een leertaak (zowel in termen van resultaten als in termen van concentratie en inzet).

Tips:

- Check tijdens een opdracht of je het nog begrijpt.
- Stel jezelf tijdens het leren vragen over hoe het gaat.
- Vraag om hulp als je merkt dat je vastloopt.
- Probeer halverwege een taak te vertellen hoe het gaat.
- Vergelijk je werkwijze op een taak met die van andere leerlingen of studenten.
- Voer je planning uit.

5. Evalueren (Terugkijken)

Bij de strategie 'terugkijken' kijk je terug op de leertaken en het leerproces en trek je daaruit een conclusie of les.

Tips:

- Controleer je antwoorden, berekeningen en teksten voor je ze inlevert.
- Probeer na een toets of een ander beoordelingsmoment een redelijk accuraat beeld te vormen van hoe je het hebt gedaan.
- Denk bij een beoordeling na over je fouten en wat er beter had gekund.
- Probeer na een taak te vertellen wat je de volgende keer weer zo gaat doen en wat je anders wil aanpakken.
- Beschouw fouten (ook) als iets waar je van kunt leren.

6. Herhalen

De strategie 'herhalen' is gericht op het letterlijk herhalen van de leerstof of een bepaalde vaardigheid. Hierdoor blijft de stof actief in het kortetermijngeheugen, zodat ermee gewerkt kan worden.

Tips:

- Verspreid de leerstof in de tijd en herhaal de leerstof meerdere keren.
- Herhaal de leerstof in verschillende volgordes.
- Lees voor een tentamen het materiaal verschillende keren door.
- Schrijf stukjes tekst letterlijk over.
- Onderstreep kernwoorden of –zinnen in een tekst.
- 'Stamp' woordjes/ definities.
- Herhaal tijdens de uitvoering van een taak een regel of ezelsbruggetje voor jezelf.

7. Dieper verwerken (Verdiepen)

De strategie 'verdiepen' is gericht op het actief bezig zijn met de leerstof. Je herhaalt de leerstof niet letterlijk maar je verwerkt het op een andere manier, bijvoorbeeld in beelden of andere woorden. Je denkt actief na over de leerstof die je krijgt aangeboden.

Tips:

- Stel jezelf inhoudelijke vragen over de leerstof.
- Bedenk voorbeelden bij de leerstof.
- Bedenk ergens zelf een verklaring bij.
- Gebruik een ezelsbruggetje.
- Maak aantekeningen als er iets wordt verteld.
- Leg verband tussen de stof en wat je eerder hebt geleerd.

8. Organiseren (Structureren)

De strategie 'structureren' gaat over het categoriseren, rangordenen, onderstrepen of samenvatten van de leerstof in tabellen, stroom-diagrammen, en andere grafische en schematische weergaven. Door informatie op een duidelijke manier te structureren, wordt

het gemakkelijker om informatie in het geheugen op te slaan. De structuur vormt als het ware de kapstok van het geheugen waar de informatie kan worden 'aangehaakt'.

Tips:

- Vat de leerstof samen. Dit helpt bij het dieper verwerken van de leerstof.
- Leg in de leerstof uit wat de hoofd- en bijzaken zijn.
- Maak op basis van de leerstof een grafiek of tabel.
- Maak een tekening of mindmap die de stof samenvat.
- Maakt een PowerPointpresentatie met daarin kernwoorden ter ondersteuning van een presentatie.
- Sorteert objecten op basis van een gemeenschappelijk kenmerk, zoals kleur of vorm.
- Kort een tekst in zonder de rode draad te verliezen.

9. Zelfmanagement (Jezelf organiseren)

De strategie 'jezelf organiseren' is gericht op het in goede banen leiden van je eigen energie, impulsen, behoeftes en inspanningen. Je begint aan een taak, ongeacht de moeilijkheidsgraad, met als doel dit tot een goed einde te brengen. Je laat je niet afleiden en werkt doelgericht.

Tips:

- Werk gericht aan een doel, ook al is de weg daarnaartoe saai of lastig.
- Probeer iets wat is mislukt nog een keer.
- Doe je best, ook als je een taak niet zo leuk vindt.
- Zet door, ook als je iets moeilijk vindt.
- Laat je niet afleiden door medeleerlingen/-studenten.
- Hou je aandacht bij de les, ook al interesseert je de materie niet.

10. Omgeving managen (Omgeving organiseren)

De strategie 'omgeving organiseren' is gericht op het creëren van een leeromgeving waarin optimaal geleerd kan worden. Om optimaal te kunnen leren, moet deze fysieke omgeving 'meewerken'.

Tips:

- Krijg inzicht in de prikkels die je nodig hebt of moet vermijden om goed te leren.
- Ga op eigen initiatief naar een omgeving die stimulerend werkt bij het leren.
- Zoek doelgericht de informatie die je nodig hebt voor het leren.
- Vraag om middelen – zoals bijvoorbeeld een boek – die je nodig hebt om een taak te kunnen uitvoeren of koop de benodigde studiematerialen.

11. Organiseren van de sociale omgeving (Anderen organiseren)

De leerstrategie 'anderen organiseren' gaat over het managen van de sociale omgeving om zelf optimaal te kunnen leren. Je managet je sociale omgeving bijvoorbeeld door (hulp) te vragen, de ander te vragen het gedrag aan te passen (bijvoorbeeld stiller zijn). Je komt voor jezelf op.

Tips:

- Vraag om hulp of advies.
- Vraag een medeleerling/-student om samen aan een taak te werken.
- Zeg er iets van als medeleerlingen/-studenten je proberen af te leiden.
- Kom voor jezelf op als anderen iets doen of willen wat je concentratie of leerproces belemmert.

12. Zelfeffectiviteit (Jezelf vertrouwen)

De strategie 'jezelf vertrouwen' is gericht op het krijgen van vertrouwen in je eigen kunnen om een bepaalde studieactiviteit tot een succes te brengen. Zelfvertrouwen kan helpen om jezelf te motiveren.

Tips:

- Begin energiek en opgewekt aan een taak.
- Vraag om een moeilijkere taak.
- Leg een medeleerling/-student uit hoe iets zit.
- Probeer niet (erg) zenuwachtig te zijn voor toetsen of presentaties.
- Spreek positieve verwachtingen uit over je prestaties.

13. Taakwaarde (Het nut zien)

De strategie 'het nut zien' geeft inzicht in de waarde van de leerstof of een leertaak. Dit gebruik je om jezelf te motiveren.

Tips:

- Leg uit waarom het belangrijk is om een bepaalde taak goed te kunnen.
- Leg het praktisch nut uit van een taak: wat kun je ermee buiten je school/studie? Wat kun je er in de toekomst mee?
- Toon interesse in de leerstof.
- Noem voorbeelden waarbij een bepaalde vaardigheid van pas komt.
- Bedenk positieve gevolgen van het beheersen van een bepaalde vaardigheid.
- Bedenk negatieve gevolgen van het niet beheersen van een bepaalde vaardigheid.

14. Doeloriëntatie (Jezelf motiveren)

Bij de strategie ‘jezelf motiveren’ spreek je je eigen (intrinsieke) motivatie aan voor leren en kan je deze inzetten tijdens het leren. Je hebt de energie die nodig is om een doel te bereiken en vertoont het gedrag dat daarvoor nodig is.

Tips:

- Investeer tijd en energie in schoolwerk/ je studie.
- Maak een taak af, ook als het moeilijk wordt.
- Streef ernaar om een goede prestatie neer te zetten: een 6 is niet genoeg.
- Motiveer jezelf om te verbeteren.
- Ga aan de slag met schoolwerk / je studie, zonder aanmoediging van buitenaf.
- Wees trots op je werk.

Vaardighedenraamwerk: vergelijking SLO

Het vaardighedenraamwerk wat voor u ligt is gebaseerd op verschillend wetenschappelijk onderzoek. Zo ook op het ontwikkelwerk dat SLO (het landelijk expertisecentrum voor het curriculum) uitvoert en publiceert. Het is hierbij belangrijk om in acht te nemen dat het vaardighedenmodel van SLO een andere ontstaansgeschiedenis, functie en doelgroep heeft dan het vaardighedenraamwerk. Zo is het model van SLO ontwikkeld om vaardigheden een plek in het landelijke curriculum te geven en is het vaardigheden raamwerk ontwikkeld om in kaart te brengen welke vaardigheden bijdragen aan een soepele transitie van het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs.

Daarnaast hanteert SLO een andere definitie van vaardigheden dan waarvan is uitgegaan bij het vaardighedenraamwerk. SLO definiteert een vaardigheid als het vermogen om door middel van denken en handelen op basis van bepaalde kennis problemen op te lossen of taken adequaat uit te voeren (Sol & Visser, 2023). Het vaardighedenraamwerk definieert vaardigheden als de combinatie van kennis, vaardigheden en houdingen die leerlingen en studenten in staat stellen om effectief en doelgericht te functioneren binnen hun onderwijs- en professionele context.

De publicaties van SLO vormen voor het vo-ho vaardighedenraamwerk een stevige basis, omdat ze aansluiten bij de breed gedragen vaardigheden binnen het landelijke curriculum voor het primair en voortgezet onderwijs. Ten tijde van de ontwikkeling van het vaardighedenraamwerk werd door SLO nog gewerkt met de 21e -eeuwse vaardigheden. Zij hebben echter in het kader van de actualisatie van het landelijk curriculum een nieuwe vaardigheden indeling opgesteld (SLO, 2025).

Deze nieuwe indeling van SLO omvat vijf clusters:
1. Leervoorwaardelijke vaardigheden: sociaal handelen, samenwerken en leervaardigheden.
2. Basisvaardigheden: basisvaardigheden van taal, rekenen, digitale geletterdheid en burgerschap.
3. Vakspecifieke vaardigheden
4. Denkvaardigheden: analytisch, kritisch en creatief denken.
5. Samengestelde vaardigheden: onderzoeken, ontwerpen en loopbaanvaardigheden.

De toelichting van deze vaardigheden en de verantwoording van de nieuwe indeling is te vinden op de website van SLO.

Het ontwikkelde vaardighedenraamwerk en de onderbouwing daarvan is mede gebaseerd op de indeling van de 21e-eeuwse vaardigheden. Omdat de nieuwe indeling van vaardigheden van SLO daarvan afwijkt, is hieronder een vergelijking opgesteld. Deze vergelijking laat zien welke vaardigheden uit het vaardighedenraamwerk wel overeenkomen met de nieuwe en oude indeling van SLO en welke niet, zodat de wetenschappelijke onderbouwing van de gebruikte vaardigheden in het vaardighedenraamwerk te allen tijde herleid kan worden. Vaardigheden die niet overeenkomen met de indeling van SLO worden onderbouwd met ander wetenschappelijk onderzoek.

Het is belangrijk om te benadrukken dat het in de eerste plaats niet zozeer gaat om de wijze waarop vaardigheden worden gecategoriseerd, maar om welke vaardigheden daadwerkelijk door leerlingen aangeleerd en ontwikkeld worden. De vaardigheden zoals omschreven in het raamwerk behouden hun waarde en relevantie; zij blijven belangrijk om leerlingen goed voor te bereiden op een succesvolle overstap van het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs.

Dat een aantal vaardigheden en deelvaardigheden in het raamwerk niet is opgenomen in de nieuwe indeling van SLO van vaardigheden in het landelijke curriculum voor het funderend onderwijs, komt deels door dat deze deelvaardigheden door SLO niet als vaardigheden worden gezien (SLO hanteert een andere definitie van vaardigheden), en deels doordat ze niet in een landelijke curriculum voor primair en voortgezet onderwijs passen.

Vaardigheden en deelvaardigheden in het vaardighedenraamwerk		Valt binnen het volgende cluster van de 21e-eeuwse vaardigheden	Valt binnen het volgende cluster van de nieuwe indeling van SLO
1.1 Coping en veerkracht	a. Vertrouwen in eigen kunnen	-	-
	b. Gevoel van verbondenheid	-	-
	c. Emotionele reactiviteit	-	-
	d. Coping strategieen toepassen	-	-
1.2 Motivatie	a. Doelen stellen	Zelfregulering	-
	b. Doelorientatie		-
	c. Taakwaarde		-
1.3 Beslissingen nemen	a. Kansen creeren en aangrijpen	-	-
1.4 Waardenontwikkeling		-	-
2.1 Interpersoonlijke vaardigheden	a. Peer to peer feedback/interactie	Samenwerken	-
2.2 Samenwerken	a. Organiseren van de sociale omgeving		1. Leervoorwaardelijke vaardigheden
	b. Inzet voor samenwerken		
2.3 Interculturele sensitiviteit	a. Reflecteren op eigen identiteit	Sociale en culturele vaardigheden	-
	b. Waarde hechten aan culturele diversiteit		-
	c. Intercultureel communiceren en handelen		1. Leervoorwaardelijke vaardigheden
2.4 Netwerken		Mediawijsheid	5. Samengestelde vaardigheden (enkel i.v.m. loopbaanvaardigheden)

3.1 Zelfregulatie: metacognitieve kennis en vaardigheden	a. Inzet van algemene metacognitieve kennis	Zelfregulering	1. Leervoorwaardelijke vaardigheden
	b. Inzet van metacognitieve kennis		
	c. Zelfmanagement		
	d. Omgeving managen		
	e. Plannen en voorspellen		
	f. Zelfstudie, monitoren en controleren		
	g. Evalueren		
3.2 Cognitieve vaardigheden	a. Elaboratievaardigheden	Zelfregulering	-
	b. Organisatievaardigheden		-
	c. Herhalingsvaardigheden		-
3.3. Onderzoeksvaardigheden	a. Hanteren onderzoekscyclus	-	5. Samengestelde vaardigheden
3.4 Communicatieve vaardigheden	a. Leesvaardigheid Ned/Engels	-	-
	b. Schrijfvaardigheden Ned/Engels		-
	c. Spreekvaardigheid Ned/Engels		-
	d. Basis gespreksvaardigheden	Communiceren	-
3.5 Redeneer vaardigheden	a. Kritisch denken	Kritisch denken	4. Denkvaardigheden
	b. Probleemoplossend denken	Probleem oplossend denken en handelen	-
	c. Analytisch denken	Kritisch denken	4. Denkvaardigheden
	d. Creatief denken	Creatief denken en handelen	4. Denkvaardigheden
	e. Ethisch denken	-	-
	f. Ondernemend denken	Creatief denken en handelen	-
	g. Systematisch redeneren/beargumenteren	-	-

3.6 Digitale vaardigheden	a. ICT-vaardigheden	ICT-(basis)vaardigheden	2. Basisvaardigheden
	b. Computational thinking	Computational thinking	
	c. Informatie vaardigheden	Informatie vaardigheden	
	d. Mediawijsheid inzetten	Media wijsheid	

Literatuurlijst

Ayers, T. S., Sandler, I. N., West, S. G., & Roosa, M. W. (1991). *Children's Coping Strategies Checklist (CCSC, CCSC-R1)* [Database record]. APA PsycTests. doi:10.1037/t42024-000

Bardach, L., Oczlon, S., Pietschnig, J., & Lüftenegger, M. (in press). Has achievement goal theory been right? A meta-analysis of the relation between goal structures and personal achievement goals. *Journal of Educational Psychology, 112*(6), 1197-1220. doi:10.1037/edu0000419.

Baumrind, D. (1967). Child-care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs, 75*, 43-88.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence, 11*(1), 56-95. doi:10.1177/0272431691111004

Ben-Zur, H. (2009). Coping styles and affect. *International Journal of Stress Management, 16*(2), 87–101. https://doi.org/10.1037/a0015731

Brito-Pons, G., Campos, D., & Cebolla, A. (2018). Implicit or explicit compassion? Effects of compassion cultivation training and comparison with mindfulness-based stress reduction. *Mindfulness, 9*(5), 1494-1508. doi:10.1007/s12671-018-0898-z

Dawson, P., & Guare, R. (2009). *Slim maar...help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken*. Amsterdam: Hogrefe.

De Jong, M., Ghorashi, H., Lovert, T., Mars, K., de Rooij, E., & Üstüner, E. (2021). *Naar een inclusieve werkomgeving! Inzichten vanuit werk- en levenservaring en paradoxen uit de praktijk*. Instituut Gak. Geraadpleegd op 11 april 2022, van https://www.instituutgak.nl/onderzoek/kennisbank/naar-een-inclusieve-werkomgeving-met-levensverhalen-bias-doorbreken/

Delvecchio, E., Salcuni, S., Lis, A. Germani, A., & Di Riso, D. (2019). Hospitalized children: Anxiety, coping strategies, and pretended play. *Front Public Health, 7*, 1-8.

Dijkstra, P. (2015). *Effectiever leren met leerstrategieën.* Amsterdam, Nederland: Boom Lemma.

Dijkstra, P. (2018). *Zelfregulerend leren: Effectiever leren met leerstrategieën.* Amsterdam, Nederland: Boom Lemma.

Dweck, C. S. (2007). *Mindset: The new psychology of success.* New York: Ballantine Books.

Faith, M. S., Leone, M. A., Ayers, T. S., Heo, M., & Pietrobelli, A. (2002). Weight criticism during physical activity, coping skills, and reported physical activity in children. *Pediatrics, 110*(2), 1-8. doi:10.1542/peds.110.2.e23

Ghorashi, H. & Sabelis, I. (2013). Juggling Difference and sameness: Rethinking management of diversity in organizations. *Scandinavian Journal of Management, 29*(1), 78-86. doi:10.1016/j.scaman.2012.11.002

Hasida, B-Z. (2009). Coping styles and affect. *International Journal of Stress Management, 16*(2), 87-101. doi:10.1037/A0015731

Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of educational research, 77*(1), 81-112. doi:10.3102/003465430298487

Hermans, C. (Red.). (2020). *Waar is het onderwijs goed voor? Anders denken over onderwijs.* Eindhoven: Damon.

Hjerm, M., Eger, M. A., Bohman, A., & Fors Connolly, F. (2020). A new approach to the study of tolerance: Conceptualizing and measuring acceptance, respect, and appreciation of difference. *Social Indicators Research, 147*(3), 897–919. doi:10.1007/s11205-019-02176-y

Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2016). *Allemaal andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen* (17e druk). Amsterdam: Olympus atlas contact.

Holvino, E. & Kamp, A. (2009). Diversity management: Are we moving in the right direction? Reflections from both sides of the North Atlantic. *Scandinavian Journal of Management, 25*(4), 295-403. doi:10.1016/j.scaman.2009.09.005

Huijgen, R., & Den Hertog, M. (2018, mei). *Onderzoekend leren. Toelichting van de onderzoekscyclus en de onderzoeksvaardigheden voor het voortgezet onderwijs.* Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.eur.nl/media/2020-05-vo-onderzoekend-lerenonderzoekcyclus-en-onderzoeksvaardigheden

Huijgen, R., & Den Hertog, M. (2020, mei). *Onderzoekend leren. Toelichting van de onderzoekscyclus en de onderzoeksvaardigheden voor het primair onderwijs.* Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.eur.nl/media/2020-05-po-onderzoekend-lerenonderzoekcyclus-en-onderzoeksvaardigheden

Jansma, N., & Sniekers, J. (2017, mei). *Algemene vaardigheden in de aansluiting van vmbo-gtl naar mbo en later eventueel hbo.* SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://leerling2020.nl/wp-content/uploads/2017/07/Rubric-Presenteren-SLO-aansluiting-vmbo-mbo.pdf

Kaplan, A., & Maehr, M. L. (2007). The contributions and prospects of goal orientation theory. *Educational Psychology Review, 19*(2), 141–184. doi:10.1007/s10648-006-9012-5

Kelley, K. J., & Kelley, M. F. (2013). Teaching empathy and other compassion-based communication skills. *Journal for nurses in professional development, 29*(6), 321-324. doi:10.1097/01.NND.0000436794.24434.90

Kolb, D. A. (1984). *Experience as the source of learning and development.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Kolb, D. A. (1976). *Learning style inventory: Technical manual.* Boston: McBer.

Kuppens, S., & Ceulemans, E. (2019). Parenting styles: A closer look at a well-known concept. *Journal of child and family studies, 2*8(1), 168-181. doi:10.1007/s10826-018-1242-x

Lazarus, R. S. (1993). Coping theory and research: Past, present, and future. *Psychosomatic Medicine, 55*(3), 234-247. doi:10.1097/00006842-199305000-00002.

Lazarus, R. S. (1998). *Fifty years of the research and theory of R. S. Lazarus: An analysis of historical and perennial issues.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Leenknecht, M., & Prins, F. J. (2017). Formative peer assessment in primary school: The effects of involving pupils in setting assessment criteria on their appraisal and feedback style. *European Journal of Psychology of Education, 33*(1), 101-116. doi:0.1007/s10212-017-0340-2

Leerlijn informatievaardigheden basisonderwijs. (2022, 21 april). SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/@6214/po-versie-3-2-2017/

Leerlijn informatievaardigheden po-vo. (2021, 21 april). SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/@6216/po-vo-versie-3-2/

Leipold, B., Munz, M., & Michéle-Malkowsky, A. (2019). Coping and resilience in the transition to adulthood. *Emerging Adulthood, 7*(1), 12-20. doi:10.1177/2167696817752950

Lexicon - Executieve functies. (2021, 19 november). SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/lexicon/executieve-functies/#:~:text=Volgehouden%20aandacht%3A,-.

Lin, T. C., Liang, J. C., & Tsai, C. C. (2015). Conceptions of memorizing and understanding in learning, and self-efficacy held by university biology majors. *International Journal of Science Education, 37*(3), 446-468. doi:10.1080/09500693.2014.992057

Liew, S. C., Sidhu, J., & Barua, A. (2015). The relationship between learning preferences (styles and approaches) and learning outcomes among pre-clinical undergraduate medical students. *BMC medical education, 15*(1), 1-7. doi:10.1186/s12909-015-0327-0

Lorig, K. R., & Holman, H. R. (2003). Self-management education: history, definition, outcomes, and mechanisms. *Annals of behavioral medicine, 26*(1), 1-7. doi:10.1207/S15324796ABM2601_01

Luo, Z., Dang, Y., & Xu, W. (2019). Academic interest scale for adolescents: Development, validation, and measurement invariance with Chinese students. *Frontiers in psychology,* 2301. doi:10.3389/fpsyg.2019.02301

Lysyuk, L. G. (1998). The development of productive goal setting with 2- to 4-year-old children. *International Journal of Behavioral Development, 22*(4), 799-812. doi:10.1080/016502598384171

Madison, A. A. (2021). Boosting stress resilience using flexibility as a framework to reduce depression risk. *Brain, Behavior, & Immunity - Health, 1*8(1), 1-5. Doi: 10.1016/j.bbih.2021.100357

Mahpudz, A., & Palimbong, A. (2020, August). Tolerance Learning to Develop Students Social Skills in the 21st Century. *In International Conference On Social Studies, Globalisation And Technology (ICSSGT 2019)* (pp. 169-178). Amsterdam: Atlantis Press.

Manshadi, Z. D., Doost, H. T. N., Talebi, H.,& Vostanis, P. (2020). Coping strategies among Iranian children with experience of Sarpol-e-Zahab earthquake: Factor structure of children's Coping Strategies Checklist-revision1 (CCSC-R1). *BMC Psychologie, 8*(92), 1-12. doi:10.1186/s40359-020-00456-8

Minkov, M., Hofstede, G., & Hofstede, G. J. (2016). *Allemaal andersdenkenden: omgaan met cultuurverschillen.* Amsterdam: Business Contact.

Mishara, B. B., & Ystgaard, M. (2006). Effectiveness of a mental health promotion program to improve coping skills in young children: Zippy's Friends. *Early Childhood Research Quarterly, 21*(1), 110-123. doi:10.1016/j.ecresq.2006.01.002

O'Hara, Kieron (2012). *A general definition of trust.* Southampton, GB. University of Southampton.

Onderzoeken en ontwerpen - Leerlijn Onderzoeken. (2019, 9 oktober). SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/thema/meer/wetenschap/componenten/onderzoeken/leerlijn-onderzoeken/

Onderzoeken en ontwerpen - Leerlijn Ontwerpen. (2019, 9 oktober). SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/thema/meer/wetenschap/componenten/onderzoeken/leerlijn-ontwerpen/

Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification.* American Psychological Association. Oxford: University Press.

Relaties en seksualiteit. (2019, 23 oktober). SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/thema/meer/gezonde-leefstijl/

Schunk, D. H. (1985). Participation in goal setting: Effects on self-efficacy and skills of learning-disabled children. *The Journal of Special Education, 19*(3), 307–317. doi:10.1177/002246698501900307

Shahsavari, M. (2012). A general overview on parenting styles and its effective factors. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 6*(8), 139-142.

SLO. (2025). Clusters van vaardigheden in het landelijke curriculum. Geraadpleegd op 7 mei 2025 van https://www.slo.nl/thema/meer/vaardigheden-landelijke-curriculum/clusters-vaardigheden-landelijke-curr/

Sociaal-emotionele ontwikkeling. (2019, 23 oktober). SLO. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/thema/meer/gezonde-leefstijl/

Special Formatief evalueren: werken aan groei. (2022, 2 februari). Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.slo.nl/thema/meer/formatief-evalueren/@18205/special-formatief-evaluerenwerken-groei/

Stipek, D., & Gralinski, J. H. (1996). Children's beliefs about intelligence and school performance. *Journal of Educational Psychology, 88*(3), 397-407. doi:10.1037/0022-0663.88.3.397

Svinicki, M. D., & Dixon, N. M. (1987). The Kolb model modified for classroom activities. *College Teaching, 35*(4), 141–146. doi:10.1080/87567555.1987.9925469

Tierney, W. G., & Lanford, M. (2016). Higher Education: Handboek of Theory and Research. Springer International Publishing Switzerland.

The road to resilience. American Psychological Association. (2017, 12 september). Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.apa.org/helpcenter/road-resilience.aspx

Thomas, D. A., & Ely, R. J. (1996). Making differences matter: A new paradigm for managing diversity. *Harvard Business Review, 74*(5), 79-90.

Erasmus University Rotterdam (EUR)

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam, The Netherlands
T +31 10 408 1111

www.eur.nl